
NEKAJ MISLI O POJMOVANJU UMETNOSTNE KRITIKE

CIRIL DEBEVEC

„Ko je Lessing ustvarjal zakone in stavil zahteve, ni bilo potrebno, da bi Goethe in Schiller te zahteve izpolnila. Toda ustvaril je atmosfero, v kateri sta mogla ustvarjati, prekopal je zemljo, v kateri sta mogla saditi.“

H. Ihering.

„Kritik bodi predvsem propovednik resnice.“

A. Kerr.

„Kritika je vest časa.“

B. Diebold.

Vsak, tudi površnejši opazovalec naših kulturnih prilik je moral opaziti, da se pri nas neverjetno mnogo razpravlja in piše o umetnosti, o umetninah in o umetnikih, da pa so čudežno redki primerki, kjer bi bil govor o bistvu in nalogah tistega, ki ta posel opravlja, torej *umetnostne kritike*.

Iz tega razloga priobčujem pričujoče odstavke, ki res nočejo biti prav nič drugega kakor to, kar najavlja naslov: drobni prispevki k razmišljanju in pravilnemu pojmovanju umetnostne kritike. Takoj spočetka pa bi hotel izrečno poudariti, da se pri tem niti od daleč ne sklicujem na kakšno popolnost ali celo na originalnost. Vzroki za to so namreč silno preprosti: prvič je obravnavano polje tako obsežno, da ga v obliki prostorno omejenega članka sploh ni mogoče do kraja osvetliti in izčrpati; drugič pa so brihtnejše glave te stvari že davno pred nami tako dobro preudarile in dognale, da se mi zdi najprimernejše in tudi najplodovitejše, če v teh bežnih izvajanjih v bistvu sledim zadevnim nazorom svojih glavnih duhovnih kritičnih učiteljev, namreč Bernharda Diebolda, Herberta Iheringa in Alfreda Kerra.

Ceprav torej ne gre za kako znanstveno razpravo, bom vendarle zaradi lažje preglednosti naznačil vprašanja, na katera bom skušal v teh vrsticah na kratko odgovoriti. Zanimalo nas bo predvsem tole:

1.) *Kaj je umetnostna kritika in kakšne so njene naloge?* 2.) *Kakšne so lastnosti, ki so kritiku za izvrševanje teh nalog potrebne?* 3.) *Kakšne so razlike med umetnostnim kritikom in umetnostnim zgodovinarjem, teoretikom, oziroma estetikom?* 4.) *V čem tiči znanstveno spoznavna vrednost umetnostne kritike?*

*

Kaj je prav za prav umetnostna kritika? Umetnostna kritika je tisto posebno udejstvovanje človeškega duha, ki ima za svoj namen *spoznavanje* in *opredeljevanje* umetnostnih vrednot. Vsaka umetnina (in morda gledališka najbolj) pa sestoji v glavnem iz dveh elementov, in sicer: *a)* iz *irracionalnega*, t. j. navadnemu razumu nedostopnega in neumljivega, in *b)* iz *racionalnega*, t. j. razumu dostopnega in umljivega. Kritika ima posla z obema. Za odkrivanje irracionalnih elementov je treba prirojene daru, za ugotavljanje in razlaganje racionalnih pa strokovnega znanja in izobrazbe.

Prvi in najvažnejši pogoj za pravega kritika je prirojena darovitost za odkrivanje irracionalnih vsebin. Vsaka velika umetnina vsebuje namreč skrivnost, kateri se po goli razumski poti, pa najsi bo potem že historični ali estetični ali tehnični ali kakršnikoli drugi, nikakor ne dá več do živga: to je tisti *irracionalni fluid*, ki s svojim specifičnim izžarevanjem čutno ali pojmovno dojemljivo, časovno ali prostorno določeno sliko, kretnjo, zvok ali besedo nenadoma žarko osvetli in pri tem razodene *skriti simbolični smisel* njene *večnostne vrednosti*. V teh in takih trenutkih je namreč „umetnost“ prav za prav šele *prava* umetnost. Tu se končuje minljivost umetnine in se začneja njena *neminljivost*. Prava umetnostna kritika namreč ve, da obstoji njena prva in glavna naloga v tem, da zahteva posredovanje tega irracionalnega elementa s pomočjo umetnostne oblike. Prava kritika ve, da je njena najvišja znanstvena naloga vprav razodevanje in metodično ugotavljanje tega izvršenega simbolnega izžarevanja. Ista kritika pa si je tudi v svesti in jasno prizna, da pred tem *magično-mističnim* izžarevanjem klavrno odpovedo vse razlage specialno *znanstvenega* značaja. Res *tvorno* delovanje prave kritike se namreč ne godi v sferi enkrat za vselej historično ali miselno ugotovljenih dejstev ali okoliščin, marveč se vrši v tistih najvišjih duhovnih plasteh, kjer tudi znanstveni genij ne operira več z objektivnimi ugotovitvami empirike ali logike, temveč, kjer začne iz subjekta, iz

intuicije in osebne zaverovanosti postavljati določena subjektivna spoznanja za znanstveno objektivne trditve. Taka kritika je *genialna* in *intuitivna*.

Ves večji ali manjši znanstveni aparat, s katerim se kritika loteva svojega predmeta, dejansko ni prav nič drugega kakor *sredstvo*, ki ga kritika uporablja za *obkrožanje* tega neznanega irracionalnega območja. V ta namen služijo razne že dognane in objektivne metode posameznih panog. Zato so na primer znanstvene discipline umetnostne zgodovine, umetnostne teorije in estetike za vsakega kritika sicer neizogibno potrebne, vendar pa niso zanj prav nič več in nič drugega kakor sredstva, s katerimi si lajša svoje *lastno* umetnostno opazovanje. Omenjene znanosti temeljijo namreč predvsem na izkustvih in dognanjih, ki so jih izsledile na umetninah *preteklega* časa. Naloga *kritike* pa je predvsem, da opisuje in ocenjuje *sedanjostne* pojave *živega* umetnostnega snovanja.

Kakor gotovo bi morala idealna umetnostna kritika obvladati prav za prav vse v njeno vrsto spadajoče znanstvene discipline (gledališka kritika poleg drugega torej tudi gledališko zgodovino, teorijo in estetiko), tako gotovo idealnemu kritiku nobena od teh disciplin ne bo mogla biti nikdar edino veljavna in zveličavna. Dočim namreč *umetnostni zgodovinar* kronološko opisuje, kako se je umetnostno izražanje izpreminjalo iz nekdanjosti v sedanjost, je postopek umetnostnega *kritika* skoraj vprav nasproten: njegova naloga tiči v tem, da primerja *sodobno* tvorbo z umotvori klasične ali prvotne dobe. Obvladanje *historičnega* materiala pa je nujno potrebno zato, ker je vprav primerjanje za kritika *nepogrešljivega* pomena. Primerjanje namreč je tisto orodje, ki predvsem omogoča razkrinkavanje epigonov in ugotavljanje oziroma potrjevanje originalov.

Tudi umetnostni *teoretik* nas poučuje pretežno s tehničnim znanjem, ki ga izvaja iz notranje zakonitosti umotvorov preteklega časa. Pravi *kritik* pa *teh zakonov* nikakor ne bo zlorabljal v smislu obveznih predpisov za nove nastajajoče talente, ker se zaveda, da si *vsaka nova umetnost ustvarja sproti tudi nova, samolastna pravila*. Poznavanje umetnostnega snovanja prejšnjih mojstrov pa mu je spet potrebno zato, da zasleduje njihovo notranjo konsekvenco in da se s čim več strani približuje tehnični tajnosti umetnostnega učinka. Na ta način si kritika svoje znanje o uporabnosti snovi in izrazni možnosti določenih oblik tako izobrazí, da lahko mlade talente obvaruje pred *napačno* tradicijo, ter jih, kolikor je potrebno, opozarja na vzorce, ki so njihovi osebnosti blizki in sorodni.

Tudi znanstveni *estetiki* delajo sklepe skoraj izključno na podlagi historičnega materiala in določajo umetnostno Resnico in umetnostno Lepoto po tistih izsledkih, ki se postali že splošno veljavni. Stremljenju estetike, ki gre za tem, da dožene principe najuniverzalnejše veljave, pa preti neprestano nevarnost *sistematične enostranskosti*. Nasprotno pa se kritika nikdar ne podredi enemu samemu sistemu, temveč uporablja po možnosti vse, ki so znani. Z estetsko izobrazbo si kritika samo večja in čisti svojo občutljivost, da laže dožene razlike med *umetnostnim* in *prirodnim* doživljanjem, da laže loči na primer, kaj je žalostno in kaj tragično, kaj bombastično in kaj monumentalno. Estetska metoda varuje kritika pred iznenadenjem čutov po „resničnih solzah v gledališču in kinu, po dražljivi sočnosti raznih tihožitij in po vabljenosti raznih aktov“ (Diebold). Osebna estetika pravega kritika se kakršnemukoli sistemu vedno upira in je vedno znova *nastajajoča*, ki se ob vsakem novem pojavu dnevno mladí in razširja, ki vsako polovičarsko delo *zavrača* ali pa poskuša razviti in ki (po zakonih časa relativno) popolno umetnino *priporoča* ter jo novi generaciji teoretikov in estetikov *pripravlja* za poznejše urejanje in ustanovitve.

Toda vse to kritiku za doseg njegovih ciljev še vedno ne zadostuje. Njega zanimajo še nadaljnje stvari.

Tako na primer bo resnični kritik z vsemi sredstvi raziskoval, ali mu je bil sprejeti vtisk posredovan *naravnim* potem po *snovi* doživetja ali *umetnostnim* potem po *obliki* in *oblikovanju* izvestnega doživetja. Kritika stremi za objektivnostjo tudi tako, da poskuša ugotoviti ne samo *učinek umotvora*, marveč tudi *umetniški namen ustvaritelja*. Kritik si bo prizadeval predvsem, da bi zasledil eventualno *samozakornost* umetnostne tvorbe, ki ostane zaradi nezrelosti in nespretnosti mladega talenta pogostoma še zakrita. Marsikdaj postavi umetniški cilj stvaritelja šele kritik v dojemljivo zavest, dočim se umetniku samemu svetlika komaj (še)le onkraj spoznanja. Za izsledovanje novih in prikritih zakonitosti pa mu služi ves teoretični aparat oblikoslovja, dramaturgije, stilnih pojmov itd. Na ta način lahko spoznava vse, kar tradicionalno moti; postavlja po vestni preizkušnji vse, kar je golo formalnega, v ozadje in si ogleda nato tem razločnejše mladi *original*. Kritik objektivira, kolikor je mogoče, s pomočjo primerjanja *podobnih* umetnostnih *oblik* kakor tudi s pomočjo primerjanja *podobnih* umetnostnih *doživetij*. Na podlagi vseh teh svojih priznanj in odklonitev pa si kuje polagoma *določene enote* svoje umetnostne *sodbe*, ki se dajo spet zbrati in urediti v *celotni umetnostni nazor*. Pa bodi, da se kritik pri mnogih potem tudi moti, kritični bravec take kritike bo po metodični dedukciji *sodbe* iz

celotnega umetnostnega nazora točno razbral, *kako* je kritik prišel do svoje hvale ali do svoje graje, ali še bolje: kako je do njih *mogel* in tudi neizogibno *moral* priti. In v tem, da je kritika dostopna *kontroli*, v tem leži tudi vsa njena znanstveno spoznavna vrednost.

*

Estetična naloga kritike je torej pravkar obravnavano *iskanje* in *ugotavljanje simbolične oblike*. Toda z izpolnitvijo estetskih dolžnosti njene naloge še davno niso izčrpane. Naloge pravega kritika so razen tega še *etičnega*, *socialnega* ali *religioznega* značaja. Posebno gledališče kot izrazito etični in socialni element zahteva po svojem bistvu in odvisnosti ne samo estetičnega, temveč redoma tudi etičnega in sociološkega vrednotenja. To razlikovanje in ocenjevanje pa je seveda spet prepuščeno kritikovi prirojeni darovitosti in pa njegovi predmetni strokovni izobrazbi.

*

Za zaključek naj navedem še dva najvažnejša odlomka iz Dieboldovega članka o kritiki, ker se mi zdita izredno jasna in jedrovrta.

„Naloga kritika je,“ piše ta znameniti nemški kritik, „da išče in ugotavlja *irracionalne* vrednote; da *meri*, *preizkuša* in *anatomizira* z estetičnimi, teoretičnimi in historičnimi instrumenti telo umetnine, dokler ne iztakne v njem tistega duševnega predala, ki je v vsakem umetnostnem telesu na drugem mestu. Naloga kritike ne tiči toliko v razlaganju že nastalih, izvršenih umotvorov, marveč tiči vse bolj v *izbiranju* in *odkrivanju neraziskanega kraljestva umetnikov*, ki so ušli *svoji dobi naprej*. Kritik je vedno pripravljen, da *žrtvuje stare zakone novemu fenomenu*. Kritik ni toliko sistematik starih vrednot, kolikor je predvsem *dobavitelj gradiva za nove konstrukcije*. V nadaljnjem obravnavanju svojih kritičnih izsledkov postane lahko tudi historik, teoretik ali estetik — vendar je njegovo bistveno udejstvovanje *čudežno potovanje v brezsystemno umetnostno resničnost, odkrivalni polet v neznane pokrajine* in njegovo delo je *opazovanje, poročanje in vrednotenje nastajajočih zakonov tiste umetnosti*, ki iz *sedanjosti* rase v *bodočnost*. Tako utira nova pota od znanih stvari iz preteklosti do neznanih v bodočnosti; prikazuje vezi, ki spajajo pri vsej raznolikosti oblik vendarle eno umetnino z drugo; razlaga ovire, ki se zoperstavljajo še nepriučnim pogledom; odstranjuje z estetično in historično metodo medlobe obzorja pri manj dovršenih učencih; zmanjšuje važnost materialnega oblikovanja spričo čudeža irracionalnosti. In naposled formulira *nastajajoči umetnosti tiste zakone, ki jih je prav ta umetnost iz sebe rodila*.“

PRAVLJICA O CESTNEM POMETAČU

L. MRZEL - FRIGID

Ko bo dvorana prazna, bo prišel nekdo in jo bo pometel. Življenje ljudi pušča za sabo mnogo smeti in prahu. Povsod je treba metle, po vseh sobah, po vseh ulicah, pri vseh ljudeh.

V tem mestu je živel star, majhen, skoraj grbav človek in je bil cestni pometlač. V zapuščenem predmestju je imel svoj dom in ta dom je bila podstrešna soba z železnim štedilnikom, žena in devet otrok. V kotu za štedilnikom so visele na zidu njegove delovne cape, vse nabuhle in težke od večnega prahu, zraven pa je slonela metla in na tej metli je viselo njegovo življenje, kakor je pač življenje vsakega človeka obešeno na kakšno stvar. S to metlo čez ramo je v dve gube hodil v mesto vsak dan, kadar je padla noč, počasi je hodil po sivih, umazanih cestah proletarskega predmestja, ki jih nikdar nihče ni pometal, in ko je prišel do velikih, širokih ulic in trgov sredi mesta, kjer so izložbe bogatih trgovin, kavarn in barov gorele še pozno čez polnoč, je svojo težko metlo z rame vrgel na trotoar, se sklonil še bolj v dve gube, kakor je že bil, in je s počasnimi koraki in s širokimi zamahi brez misli in brez besede čistil tlak. Tako je slednjo noč delal do jutra, tako je slednjo noč ceste pripravljaj za nov dan in pripravljaj jih je za vse, kar naj v to mesto in na ta svet še pride po njih.

In nazadnje je v resnici prišlo. Iz predmestij in iz vasi, s polj in iz gozdov, od neznanega obzorja se je priplazilo preko streh in plotov; vse straže na mejah, vsi zapahi na vratih so bili zamen. Neka neznana, sumljiva oseba se je pritihotapila v mesto, in dasi je bila vsa policija na nogah ter je po hotelih in beznicah, po parkih in predmestjih vsak dan aretirala nad sto in sto ljudi — te neznane, sumljive osebe ni mogla najti in prijati; zakaj ta oseba je bil glad.

Ko je bil cestni pometlač neko jutro odšel domov in si je mesto pomelo spanec iz oči in se pogledalo v zrcalo, se je iz zrcala zarežal spačen, čisto sesušen obraz. Suhi obrazi niso še nič hudega, to so dobri obrazi. Ampak nič hujšega ni na svetu, kakor je do konca izsušen, sestradan obraz, ki so ga same oči in zobje. Takšni so menda obrazi volkov.

Tisti dan je cestni pometlač stopil na magistrat, pomolil sivi ročaj svoje oskubene, razpadle metle čez pisalnik in ponižno dejal:

„Ne zamerite,“ je rekel, „s to metlo ne gre več naprej. Vzemite jo, prosim, na zapisnik in dajte mi novo.“

In takrat je rekel magistrat in glasno je govoril, kajti starec je bil naglušen:

„Slišite, cestni pometlač, ne moremo vam dati nove. Svet se je osušil bogastva, naša blagajna je prazna. Sklenili smo, da od danes naprej ne bomo več pometali cest. Hvala vam za zvesto službo tridesetih let. Pojdite lepo domov in v miru počakajte konca.“

Nič ni odvrnil cestni pometlač — zoper besedo magistrata je pač vsak priziv zaman. Ampak ko je iz visoke hiše stopil na ulico, se mu je kar zameglilo pred očmi. Ubogi starec pač ni bil vajen luči belega dneva gledati v obraz. Praznih rok, s to žalostno novico ni maral hoditi domov, tega ženi in otrokom ni mogel prizadejati. Samo kam bi se človek dejal? Kam bi šel česa iskati?

Tedaj se je nenadno spomnil, da je prav za prav iz vasi doma. Zvonci živine v jutru in pod večer, toplo, rumeno mleko in svež ajdov kruh — vse je nenadoma pisano in veselo zaživelo pred njim. Res je že nekoliko star, ampak mar ne bi še zmerom lahko pošteno pljunil v roke? Po vaseh mora biti še zmerom nekaj kruha za človeka, ki dela. In tudi dela mora biti zanj, kmetje doma si nikdar niso preveč ubijali glave s čistočo na svojih potih in dvoriščih. Okrog korita za živino pod vasjo, to vam rečem, že samo tam bi se za enega pometalca našlo dovolj dela.

Nič ni hodil domov, nikomur ni rekel ne zbogom ne dober dan, zakorakal je po mestnih ulicah in zavil na polje, šel po cestah in potih mimo kmečkih hiš, ki se jim je dišeče kadilo iznad streh, in prišel nazadnje v domačo vas. Vse je še lepo stalo tam kakor predavnimi leti; vas je ves ta dolgi čas prav lepo izhajala brez njega. Nič se ni izpremenilo od tedaj. Samo Ažbarjevi so bili le-tam pogoreli, kakor je slišal v mestu; zdaj so se izmed napol gnilih, začrnelih slamnatih streh gosposko svetili rdeči strešniki na novi pogorelčevi hiši. Ažbar je bil župan.

Z Ažbarjem sta se poznala izza mlada. Ko je cestni pometlač stopil v vežo, se je nekoliko lepih grahastih kokoši s hruščem in truščem splašilo iz polmraka in mimo njega zaprhutalo na dvor. Za kokošmi se je prikazal župan sam, debel in rdeč, s ščipalnikom na koncu nosu in z nekakšnim uradnim papirjem v rokah. Rekla sta si besedo ali dve, se spoznala, si segla v roko — in čast, komur čast: župan ni bil umazan, povabil je cestnega pometalca v izbo, mu narezal soršičnega kruha na pladenj, mu natočil brinovca in med zalogajem in požirkom je beseda kar vrela na dan.

„Tako pa tako,“ je pravil cestni pometlač, „hvala, zdravi so vsi, vreme že gre za silo — ampak zdaj je hudič prišel na svet, v mestu ne mislijo več pometati cest.“

„A tako?“

„Človek ne ve, kako bi dejal, ampak mislim sem, na kmetih bi že še bilo posla za cestnega pometača, tukaj je kruh doma.“

Dobre volje je poslušal župan, ampak nazadnje se je široko zasmejal.

„Priatelj božji, si mar kdaj že čul, da bi po kmečkih cestah cestni pometači uganjali komedijo? Pri nas ni navada, da bi koga najemali, naj nam po cestah in dvoriščih dviga prah.“

Cestni pometač je povetil glavo, obup mu je planil iz srca.

„Ampak to te vprašam, župan, kam naj se pod milim nebom denem?“

„Jaz ti ne vem svéta“, je odvrnil župan, in bilo mu je že zadosti.

„Pa poskusi svojo srečo na rimski cesti v nebesih, tam prav gotovo še nimajo pometačev.“

Cestni pometač je zvrnil zadnji brinovec in stopil na zrak. Na rimsko cesto, je bil dejal župan. Ažbar je bil zmerom resnih besed — tu ni mogoče, da bi bil prazne razdiral. Prav dobro se je spominjal cestni pometač, kako je bilo v davnih otroških letih, ko je še pasel živino srenje v planini nad vasjo. Marsikatero jutro in popoldan je preležal tam in gledal v daljavo in takrat je popolnoma razločno videl, kako se mora nekje daleč, tam za devetimi gorami, zemlja dotikati neba. Če bi človek šel in šel, če bi šel čez polja in gore, bi nazadnje v resnici moral priti do roba neba. V svoji stiski si ni dal dvakrat reči, vzel je pot pod noge, šel skozi mesta in vasi, čez polja in gore, šel noč in dan in je nazadnje prišel tja, kjer se dotikata zemlja in nebo.

S svojimi starimi, trudnimi, blatnimi škornji je stopil na gladko sinjino neba, nekoliko drselo mu je in ni vedel, kam bi zavil. Sama tišina okrog njega, niti korak ni odmeval od tal. Groza se mu je zgri-njala okrog srca, nobene žive duše daleč naokrog, nobenega stražnika, da bi ga človek povprašal, kako in kam. Šel je skozi tišino, kakršne še nikdar v življenju ni čul, in v obupani duši se mu je zdelo, kakor da vsaka stopinja bobni od tečaja do tečaja. Šel je in bil ves v skrbeh za svoje ulice doma — ali res mislijo, da jih ne bo več treba pometati —, šel je in čez dolgo v resnici srečal stražnika, ki je na nevarnem ovinku z obema rokama kazal smer in delal red. S klobukom v roki je stopil predenj.

„Ne zamerite,“ je dejal, „kod pa se gre tod na rimsko cesto?“

„Kdo pa ste?“ ga je srepo vprašal stražnik. „Imate kakšne dokumente?“

„Cestni pometač iz Ljubljane sem“, je rekel cestni pometač ter izmotal svojo, v tri zamazane papirje zavito delavsko knjižico iz žepa. „Brez posla sem, na rimsko cesto grem iskat dela.“

„Torej spet brezposelni capin“, je strogo odvrnil stražnik, ki je vsak dan imel opraviti z ljudmi take vrste. Brezposelnost je tisti čas v resnici že segla do neba. Pa ga ni aretiral, samo žepe mu je preiskal. In ko je videl, da peklenskih strojev cestni pometač ne nosi s seboj, ga je samo nagnal:

„Zdaj pa le glej, da mi izgineš izpred oči in z neba.“

Cestni pometač je polagoma šel nazaj in v svoji neskončni žalosti in užaljenosti si je zaželel, da bi bil zvezda, ki se utrne z neba in pade na poslednje dno. Solze so mu kapale iz starih, rdeče obrobjenih oči. Tedaj je priprhotala k njemu krščanska duša in vprašala:

„Zakaj pa jočeš, človek?“

„Ne morem zvedeti, kod se gre na rimsko cesto“, je odgovoril cestni pometač.

„Nikar ne joči“, je rekla krščanska duša. „Pojdi naravnost po cesti in ko prideš do znamenja, do križanega Kristusa, zavij na levo. V pičli uri boš pa tam.“

S klobukom v roki je cestni pometač taval dalje, prišel do križanega Kristusa, zavil na levo in zdaj se je odprla pred njim široka, sivo-bela cesta. Zakorakal je nanjo s svojimi škornji in videl, da mu prah sega do kolen. Srce mu je zaigralo od veselega upanja — ljudje božji, tukaj je dela za človeka. Šel je in šel. Ob cesti same marmornate palače, pa vsa vrata zaklenjena, vsa okna zagrnjena — ko da je nedelja in da je vse mesto pri maši. Niti pes ni zalajal izza vogala. Cestni pometač je šel, in ko je hodil, da so ga že podplati skeleli, je srečal postarnega, bradatega gospoda, ki se je sprehajal sredi solnčnega dneva ter s šopom ključev požvenketaval za hrbtom.

„Dober dan“, je rekel cestni pometač. „Oprostite, gospod, kam pa naj bi se človek obrnil — za pometača bi se rad ponudil na rimski cesti.“

Z visokim nasmeškom ga je premeril gospod od vrha do tal in ta gospod je bil sveti Peter sam, sveti Peter, ki vodi vse prometne in gospodarske zadeve neba. „Ampak človek božji, kako se le prideš na rimsko cesto ponujat za pometača? Kaj ne vidiš, da je vsa cesta iz srebra? Mar misliš, da bomo šli pometat in vozit na smetišče srebrni prah?“

Cestni pometač se je ozrl v tla — seveda, to je bil srebrni prah.

„Ampak“, je spet dejal, „jaz bi sprejel vsako delo, če hočete, gospod, kljube na vratih bi vam čistil, krožnike pomival — samo ne zavržite me, ženo imam in devet otrok.“

„Človek, grešnik, za duše v nebesih ni treba krožnikov pomivati in ne čistiti kljuk. Sicer pa, nikar me ne mudi, tvoja zadeva spada v področje borze dela, kolikor vem. Zbogom.“

Gospod je šel, cestni pometač je šel. V glavi se mu je domala zavrtelo, ko se je z neba ozrl proti zemlji in se spomnil, da ga doma čaka žena in devet otrok. Kaj naj jim prinese, kaj naj jim poreče? — Izpod škornjev se mu je dvigal srebrni prah rimske ceste in tedaj se je v njem vnela iskrica upanja. Nalašč je nekoliko globlje pobrodil — le naj se mu malo nebeškega prahu ujame na umazane škornje, bo vsaj svojim lahko kupil kruha zanj. Šel je in spotoma goljufal Boga, obutev mu je bila skoraj do kolen obsuta od srebra. Šel je in naposled stopil z neba na zemljo, se ozrl po škornjih — in na njih je bil sam navaden, siv, pozemski prah do kolen, ne duha ne sluha po nebeškem srebru. Ubogi cestni pometač pa ni bil pomisli, da nebeško srebro, nebeške valute na zemlji prav nič ne morejo veljati.

Šel je in šel. Čez polja in gore, skozi vasi in čez klance. Naposled je prišel v mesto, kjer je bil doma. Mesta skoraj ni bilo mogoče spoznati — strašne reči so se bile morale zgoditi medtem. Gosposke vile oplenjene in opustošene, šipe razbite, skladišča bogatih trgovin izropana, stražniki v novih, drugačnih uniformah. Glad ljudi je bil najbrž planil na dan in zavzel mesto, da ga preda svojim otrokom.

Po ulicah, po pločnikih, po zidovih pa sama kri, sama kri. Cestni pometač je šel in je gledal. Kaj še zdaj niso začeli pometati cest?

Zavil je naravnost na magistrat. Tam so mu dali lepo, belo, novo metlo. Šel je in z mestnih ulic do noči pometal kri. Potem se je vrnil na magistrat in zaprosil za majhen predjem. Potem je šel, kupil kruha in šel domov.

„Kod si pa hodil tako dolgo?“ ga je vprašala žena.

„Ah, nič“, je odvrnil cestni pometač — ženski vendar ni maral razkladati vseh teh reči. „Malo kruha sem šel iskat za vas.“

PRAVIJO . . .

T O N E S E L I Š K A R

Pravijo, da je bilo v tistih časih, ko je bila večna pomlad, tako lepo, da so rože gorele do neba in da je bilo ptičjega petja tri sto let kakor ena sama ura življenja, ljubezni da ni bilo ne konca ne kraja in solnce da je polnilo zemljo, da je rodila pšenica neprestano in da ni bilo ne zime ne viharjev ne potresov ne kuge ne vojsk.

Pravijo, da je bilo takrat in takrat, ko je bila večna pomlad,
tako lepo, da se ljudem ni ljubilo umreti . . . Toda, kaj bi se
mučil s peresom! Zdaj je drugače in smo še vsi prevzeti od bajke,
ki nas mami in žge ter peha v nesmiselna dejanja, da je človeka
strah teh pošastno lepih povesti,
ko je vendar stotisočkrat drugače pred našimi očmi:

Sina ima glej ta in ta človek — ptičjega mleka bi mu dal —
pa še črnega kruha ni,
v rudnik je šel ta sin in premog ga stiska in sirena
je rajska ptica, oskubena in črna;
deklico ima, za princa bi jo dal iz Indije, pa je njena
lepota razmočena v fabrikah in rož ni, ki bi rasle
v nebo,
samo kamini goré in v milijone brezposelnih gre križ,
na katerem nočejo biti pribiti,
in njihove stopinje se zadirajo v osat,
ki je prerastel te pravljичne vrtove.

Takrat pa, ko bom tisoč let star, bo vse lepo! Tedaj bo nekdo zapisal:
Pravijo, da je bilo v tistih časih, ko so še poznali vojske, tako
hudo, da so v Trbovljah umirali od lakote, da so rane gorele do
neba, gorje pa tolikšno, da je bila ena ura človeškega življenja
kakor tri sto današnjih let!
Steklarji v Hrastniku so kričali od obupa ob mrzlih pečeh,
jeseniške martinovke so bile hladne ko led,
delo je bilo trpljenje in smrt, in v Ameriki so žgali v lokomotivah
kruh in žulje s plantaž in so streljali v lačne ljudi,
ki so hoteli živeti.

Zdaj pa smo vsi enaki . . . Poglej, sinko, v leksikon, kaj je to
„kriza“, ali pa odpri knjigo zgodovine na strani, ki je
najbolj krvava!

VRATA

RUDOLF KRESAL

Lepa dne se more vsakemu človeku pripetiti, da zasovraži svojo najljubšo stvar, da se mu porode povsem nepričakovane misli, ki pridejo iz nekake nasičenosti do predmeta. Prav pogosto utegne biti v tem začetek neke blaznosti. Človek postane topoumen. Nenehoma mu roje misli le okoli stvari, ki mu je od ure do ure bolj na poti, in potem, povsem iznenada ga objame besna, onemogla jeza, ki ga more privedi do najbolj obupnih ali smešnih dejanj.

Spominjam se znanca, ki je ob pogledu na ročni kovčeg vselej pobesnel. Nekoč je iz obupa, ki mu ga je povzročil glad, postal trgovski potnik in je moral skoro po vsej državi vlačiti kovčege raznih velikosti.

Sprva jih je bil čudno vesel. Vse življenje se mu je na mah izpremenilo. Postal je vesel, poskočen in od sile zgovoren, kakor se dobremu trgovskemu potniku spodobi. S kakšnim veseljem je prvi mesec kakega jutra ali popoldneva pograbil svoje kovčege in smehlja se, poln pričakovanja, odjadral v svojem mahedrajočem površniku na postajo. In kako je v vlaku pazil na svojo prtljago. Vsak trenotek je pogledal svoja dva ali tri kovčege. Bil je kakor iz uma. Eh, pa saj je ž njimi dokaj dobro služil.

V svoj novi poklic se je skušal vživeti na vse možne načine. Ali pozneje se mu je iz neznanega vzroka tako zagrenil, da je kovčege le še z nogami obdeloval, takoj prvi dan pokvaril ključavnice — in jih puščal zato vedno odprte. Pripetilo se mu je, da jih je le prepogosto našel prazne. Poprej so mu bili zlikovci odnašali vsebino s kovčegi vred. Zdaj pa so pobirali iz njih le take reči, ki so se jim zdele vredne kraje. Znanec je moral potem rad ali nerad vlačiti po svetu napol prazne kovčege. Seveda, dolgo to ni moglo trajati.

Nekega dne mu je bilo spet vsega življenja dovolj. Ko je šel z enim praznim in enim polnim kovčegom čez most, je zagnal v navalu jeze ali obupa o belem dnevu oba v reko. Nekaj trenotkov je bil ves srečen, ker se je tako zlahka iznebil zasovraženega tovara. In morda bi bil še kdaj ozdravil od tega sovraštva do kovčegov, ko se ne bi bil tisti, ki je bil prazen, z vprav neumno smešnostjo prekopicaval na valovih in ko ne bi bil kazal najmanjše volje, da bi se potopil na rečno dno. Vznemirjal ga je celo v spanju. Mož je seveda slutno vedel, da je polnega vrgel v vodo le zaradi praznega. V tistem usodnem trenotku na mostu ni prav nič pomislil, da so bile v polnem kovčegu srebrne in železne ure, razne verižice, obeski in zaponke, svilene rute in trakovi, nekaj bosanskih

mlinčkov za kavo in precej žlic iz novega srebra, ki jih je hotel vsiliti branjevcem in ženinom in nevestam na nekem kmečkem sejmu.

Če pomislimo, da je bila vsa ta ropotija poleg jeze na prazni kovčeg precej težka, moramo mlademu možu dati povsem prav, da se je na tako preprost način iznebil nadloge in si nakopal za približno tri tisoč dinarjev novega dolga. Res, njegova jeza na kovčege je bila več kakor upravičena! In če se je časih v svoji besnosti lotil tudi živih stvari, mu tega nihče ni zameril, ampak smo takoj pogledali, ali ne gleda izpod kake klopi spet kak preklicani kovčeg.

Čudno pa je, da ta človek nikoli več ni prijel za nikakršno pametno delo. Bil je izobražen fant. Imel je maturo in znal je pet jezikov, ne všteti domačih treh. Ali službe kljub vsemu prizadevanju in kljub vsem priporočilnim pismom le ni mogel dobiti. — Dejali so, da je imel čudovito smolo. Kot izobražen in pošten človek je pil zelo zmerno. In ženske je imel rad le toliko, kolikor se je zelo rad zaljubil.

Nekega dne je dejal:

„Ko bi bil ženska, bi postal najbrže pucelec — tako pa se bom moral nekega dne obesiti.“

In se je res obesil.

V njegovi sobi so našli povsem nov kovčeg. Morda je hotel srečo še enkrat poskusiti, pa si je premislil.

*

Vendar, najsi je podobnost sovraštva do kovčegov in vrat taka ali taka — dejstvo je, da morejo biti posledice v danih pogojih precej enake in da sta obe ti dve reči zelo neobčutljivi — dejal bi brezbrizni. Mira, čeprav je to vedela že poprej, je spoznala vso težo neizpodbitnega dejstva šele tedaj, ko se je v svoji besnosti ali obupu z vso silo zaletela v lepa hrastova vrata, ki jih je našla že tretjič zaprta, a je izza njih vselej slišala bolj ali manj vesele glasove.

Oni, za vrati, so nedvomno vedeli, kaj pomeni tak protest, in so se oddehnili. Ne bo je več! so si dejali.

To se je Miri pripetilo včeraj dopoldne. Tega nespametnega dejanja jo je bilo do smrti sram in je ob spominu nanj vselej zardela. Tudi se ob tem spominu ni mogla otresti nekega morečega občutka topoumnosti, dognanosti, tiste nasičenosti do življenja, ki jo dá obup in v katerem napravimo toliko smešnih in strašnih dejanj. Zaznamujemo se z žigom sramote. Tako se nam zdi. In je nam vseeno, kako končamo.

*

O veliki noči je bilo, ko je zadnjikrat stisnila v drobno ročico svoj borni zaslužek, s katerim so jo lepo, z dobrohotnim nasmeškom odslovili. Sprva ni prav razumela, ni mogla razumeti. Saj ni bilo nikakršnega vzroka za odpust. Saj je bila tako tiha, z vsemi tako nežna in pridna za tri — pa jo odpuste na vsem lepem in skomizgnejo z rameni. Nekam čudno lahko je šla po stopnicah navzdol in stopila na cesto. Prazna, ne obupana, le malo začudena. Zdaj pa zdaj je začutila vrtoglavico. Skušala je zbrati misli, a ni mogla. Vse so ji sproti uhajale. Le neki nedoločen občutek, da prihaja nekaj novega, drugačno življenje, jo je poživiljal, ji dajal poguma in ji izvabil celo srečen smehlaj.

„Iskala bom!“ je zašepetala.

In s pravim navdušenjem je pričela hoditi od vrat do vrat, iz sobe v sobo. Kaj vse je videla! Koliko novega je doživela! Hodila je skoro vso pomlad in vse poletje. Dokler ni bila bosa in ji duša od grenkobe ni vztrepetala in ji obup povsem ni zameglil pogleda.

Bilo je včeraj dopoldne, ko je spet potrkala na neka vrata zaman, a je čula izza njih smeh in šepet. Pred očmi se ji je stemnilo, telo ji je vztrepetalo, za nekaj bežnih trenutkov se ji je omračil um, pozabila je na vse in se zaletela v tista zaprta, mrka vrata. Oh, ko bi bila tisti trenutek dobila ljudi, kdo ve, kaj bi storila ž njimi. Bila je slepa in brez uma. Iz oči ji je sijala besna maščevalnost.

Ko se je zavedela, ji je bilo, kakor da se je prebudila iz dolgega, težkega spanja. Ni čutila bolečine. Udje so ji bili kakor ohromeli, neobčutljivi. Tisti zamolkli, topi, votli tresk jo je priklical spet v življenje. Nekaj časa je stala vsa otrpla. Potem jo je obšel sram in zbežala je po stopnicah, skozi vrata, skozi nešteta vrata, ki jih ni zapirala, ki so s treskom loputala za njo ali pa se s pridušenim šumom zapirala sama po sebi kakor pošasti. Bleda, razmršena, kakor preganjana zver je planila na cesto, kjer jo je objelo mesto s svojim večnim truščem. Šla je kraj hiš, mimo ljudi z izrazom, kakor da je bila pravkar prejela neusmiljeno zaušnico. Sram, obup, jeza, onemoglost, topa bolečina, vse se ji je mešalo in ji jemalo zadnjo iskrico zavesti. Nenadoma se je pričela opotekati. Ljudje so se začudeno ozirali za njo. Ta ali oni se je tenko nasmehnil, obstal ali zmajal z glavo. — Potem je padla in omedlela.

*

To se je že dolgo pripravljalo. Nikomur ni nikoli potožila o sebi. Bila je nenavadno tiha, ena tistih, ki jim pravimo „dobra duša“. Z ljudmi je bila zmerom prijazna. Otroci so tekali za njo in se ji obežali

na roke. Ona pa se je smehljala, jih spraševala to in ono in jim božala kodraste glavice. Hodila je v cerkev. In če je siromak potrkal na njena vrata, ni nikoli odšel praznih rok.

Zadnji mesec pa se je bila docela izčrpala. Zdaj je že jesen. Zima se oglašja. V Miri pa je vse prazno, vse opustošeno. Siromaki več ne trkajo na njena vrata. Otroci nič več ne tekajo k njej in se ji več ne obešajo srečni na roke. Izogibajo se je. Mira misli le še na neki konec. Zahotelo se ji je dejanja, kakršnegakoli dejanja, le da bi se vsaj malo zavedela, vsaj malo še začutila tisto davno Miro, ki je smehljaje se, tiho in sama hodila skozi svet. Čuti, da postaja od dne do dne bolj topoumna, da se je loteva jedek prezir do sveta. Kdaj pa kdaj stisne nevede svoje drobne roke v pesti in se srepo zastrmi predse. Sovraštvo, maščevalnost sta jo pričela nadvladovati. Vsa ljubezen je splahnela.

In prišel je trenotek, ko je morala nekaj storiti, ko se ni več mogla premagovati. V svojem obupu se je zaletela v vrata. Ah kaj, eden meče od sebe kovčge, drugi se zaleti v vrata, tretji ukrade vpricho orožnikov par čevljev, četrti izmeri svoj vrat. V vsem tem je zmerom samomor, čudna, nesmiselna maščevalnost, le da je enega stanja konec in človek vsaj malo pozabi krivico, ki se mu godi na njegovem telesu, in se sprostí ter preide v skupnost ali v grob. Vse to je v naravi stvari, dogajanja v njih. Temne sile se kopičijo, dokler ne plane iz njih en sam plamen, ki je pri posamezniku majhen in smešen, nesmiseln, v skupnosti vseuničujoč in veličasten. —

Že dolgo časa jo je spravljal v obup nepremagljiv občutek, da imajo vsa vrata v sebi nekaj groznega, odbijajočega, da ji vsaka za sebe groze in ji krohotaje se šepčejo, naj le pritisne na kljuko, naj poskusi, naj odpre, saj tako ne bo nič opravila.

In Mira je stala časih dolge minute, po pol ure pred vrati, ki se jih ni upala odpreti. Hodila je mimo njih, sem in tja — dokler ni planila, močno potrkala in se osupla znašla pred kakim vljudno smehljajočim se človekom, ki ji je spet pokazal druga vrata.

In tako dalje, zmerom: dalje.

*

Po padcu na cesti jo je stražnik odvedel domov. Izpahnila si je bila nogo. Nekaj dni je ležala. Kdaj pa kdaj je pogledala k njej gospodinja. Obiskal je ni nihče. V njeno sobo je prihajala le gospodinja. Prinašala ji je čaj in kruh in vselej je dejala:

„Tega vam ne bom zaračunala. Od gladu ne morete umreti!“

Mira je prve dni molčala. Kaj naj bi bila dejala gospodinji, kateri je bila dolžna že tri mesece za sobo. Na nočni omarici je ležal račun. Mira ga ni mogla prebrati. Številke so ji plesale pred očmi, kakor da so z gosto meglo pokrite. In gospodinja je ta kos papirja vselej, kadar je prinesla kruh in čaj, primaknila tako, da je zašumel. Miri je bilo, kakor da vpijejo številke, naj plača, plača, da bodo imele mir.

Potekel je teden. Mira je hodila po sobi gor in dol in premišljala, kaj ji je storiti. Spet je stopila v sobo gospodinja. Ali to pot brez kruha in čaja. Vprašala je:

„Torej, gospodična! Kaj mislite storiti?“

Mira je skomizgnila z rameni.

„Denar potrebujem, to sami veste!“ je dejala gospodinja. „Pokojnine nimam nobene. Živim le od te sobe in od pomivanja. Odpovedati vam pa tudi ne morem, ker ste mi toliko dolžni!“

„Zdaj nimam!“ je zašepetala Mira. „Ne morem!“

Ali gospodinjinje potrpežljivosti je bilo tudi konec. — Saj je Miri pomagala, kolikor je le mogla. Celo molila je zanjo. Časih sta hodili skupaj v cerkev. — Zdaj pa je zardela, udarila z nogo ob tla in zavpila:

„Potem pojdite na cesto!“

Obrnila se je in z vso silo zaloputnila z vrati.

Mira je mirno vstala in se zastrmela v vrata.

„Ah, tako!“ je dejala polglasno. — Zavrtela se je na peti, vzela klobuk in plašč ter se odpravila z doma, kakor bi se prav nič ne zgodilo.

*

Bil je zadnji poskus pred smrtjo, pred tisto usodno odločitvijo, ki vzame človeku sleherno nado, da bi se še kdaj mogel povrniti v mirno življenje in šel po cesti, kakor jih hodi tisoč in tisoč, bolj ali manj miren, skrbeč le za svoj živi dan, zaposlen z delom, o katerem sicer zelo malo ve, komu koristi ali ne koristi — a ga izvršuje, le da mu ni treba poginiti, da more poravnati svoje majhne račune in mirne duše občevati z vsakdanjimi ljudmi.

In spet je hodila od vrat do vrat s strahotno nado — zdaj zdaj pridem do zadnjih. Čutila je, da danes mora priti do odločitve, da je zadnjič, ko odpira in zapira vrata — z neskončnimi upi in z rastočo mržnjo.

Nikoli pozneje se ni mogla spomniti tiste ure, ko je nevede obstala pred *zadnjimi* vrati, ko se je vsa tista sila, ki jo je gnala od poslopja do poslopja, porazgubila in se ji je vse, prav vse uprlo.

Bil je že pozen popoldan, ko je obstala pred njimi, strmeča, vprašujoča, izpraznjena, blizu blaznosti. Bila so lahka, svetlorjava pisarniška

vrata. Ena tistih vrat, ki so ji govorila vsak dan iste besede, dobre, vljudne, tolažeče besede, vsak dan isto povest:

«O, le odpri nas! Vsak, kdor hoče v življenju kaj doseči, se mora pokoriti nam. Vse je tako narejeno, da se nas mora odpirati. Nikomur, prav nikomur nismo odprta na stežaj. Smo molčeče čuvarice reda in gluho neme priče tega življenja. Razodenemo se le tistemu, ki ima v sebi silo, da nas zasovraži in zlomi naš nam dani odpor za ceno lastnega življenja. Kdor nas dobro pogleda, vidi v nas le posmeh. Le posmeh zato, ker pade že pred nami na kolena, še preden ugleda našega gospodarja.

Odprla si nas že tisočkrat. Poskusi nas odpreti še tisočkrat prvič! Morda te čaka prav za nami sreča. Kaj veš!

Poznaš nas. Poskusi! Me ničesar ne obljubljam. Do našega praga in tečajev je pot slehernemu svobodna. Poskusi! Za nami jih je še mnogo. Morda jih je za tebe, ki si majhna in drobna, siromašna in ne preveč lepa, še neskončna vrsta. Poskusi! Ne boj se nas!

Ah, da. Ti že vse veš, vse poznaš. Nočeš nas več odpreti. Potem ne boš morda vrat nikoli več odpirala sama. Ali če jih boš, potem boš vedela, da jih ne boš odpirala več zaman. Zdaj že tako dobro poznaš stopnišča, veže in hodnike, kjer nas je toliko, da moramo imeti na sebi številke kakor natakariji in postreščki, da se kdo ne zmoti. O, veliko nas je. Zmerom več nas je.

Ne zameri, morda si ti drugačna. Ali zdi se nam, da bi ti tudi bila ena tistih nafrfranih gospodičen, ki so takole kje, kjer je veliko vrat, nepopisno lepo domače in srečne, če morejo tekati v belih bluzah in kratkih krilih, v svetlorumenih nogavicah in tenkih čevljičkih z listinami v rokah od vrat do vrat, od načelnika do načelnika. Dà, to je zelo lepo. In kako loputajo z vrati in kako hite, vihaje nosove, ker je tako imenitno hoditi skozi veliko, veliko vrat mimo raznih gospodov in mimo ure čakajočih ljudi, tistih majhnih, od krute potrpežljivosti vase zgrbljenih ljudi, ki se jim prošnja ali bolečina bere z obrazov že na cesti, še preden pridejo do velikih, težkih, z železom obitih vrat.

No, kaj stojiš — tako klavrno, tako zamišljeno? Čudna si danes. Kaj se tako grenko nasmiháš sama sebi? — Odpri, odpahni nas! — Ali pa se, če si dobra in pohlevna — kaj ne da si . . ., le malo upri. V tečajih nič ne škripljemo. Zaradi nekih živcev nas vsak teden, ob sobotah, lepo, previdno namažejo kakor majhne otroke, če se jim koža vname. O, za nas je dobro preskrbljeno do smrti. Morda odtod naš mir, morda odtod naša dobrohotnost, da nič ne grizemo. Odpri! — In potem, potem, za nami odpreš še dvojce, troje, četvero vrat. Vsa vrata so enaka:

Ustaviš se šele pri petih. A ne daj bog, da bi nanje potrkala ali jih hotela celo sama odpreti. Tam, pri tistih petih vratih zavisi že skoro vse od vljudnosti, obnašanja in kako se človek nasmehne. Seveda, ti si od sile nerodna. Misliš, da se ti bo *on* nasmehnil — in da *on* ve, kako je s teboj, kako trpiš že pol leta. Beži. Beži. Nič si ne domišljaj, da kaj trpiš. Lahko pot do teh vrat ne boš imela. Odpirala boš zmerom bolj plaho, a ko prideš do petih, boš že trepetala kakor mlada prezeblja srna po deževni noči. Revica. In ti sluga odpre peta vrata in javi:

„Mira Černigoj!“

Takrat boš mahoma pozabila, čemu si prišla. Niti svojega imena se ne boš mogla spomniti. Lep ali pa samo debel gospod te povpraša:

„Česa želite, gospodična?“

In ne boš našla besede. Spoznali te bodo za topoumnico. V kolenih te zaboli, govoriti pozabiš, nekaj zajecljaš in — kaj bi. Saj vemo, kako se je prosečemu človeku težko naučiti dostojno in pravilno občevati z gospodo, zlasti če je tak človek kolikor toliko razumen. Vemo tudi, da prvi mesec nisi bila tako plaha. Tudi jecljala nisi. Govorila si kakor kaka slavna pevka, kakor tisti nesrečni trgovski potnik prve tedne, ki je iz železne ure znal — ker je moral — narediti srebrno ali najmanj posrebreno, čeprav je bilo pravo jeklo. Potem, ko je spoznal, da je v današnjem svetu moč besede prav za prav laž, mu je usehnil ves pogum iz strahu, da bi to njegovo spoznanje utegnil kdo odkriti na njegovi lastni koži. Ob tej priliki je tudi spoznal, da mora igralec, če hoče uspeti v svoji igri, avtorju brezpogojno verjeti. Tisti potnik pa ni imel najmanjšega talenta, da bi do konca svojega življenja, to je do konca svoje igre mogel vztrajati pred samim seboj z dejstvom, da jeklo ne more biti srebro. Padel je, kakor morajo pasti vsi tisti igralci, ki po svoji boljši vesti ne morejo zaupati svoje duše lažnivcu. Zato je že kar najbolje, da se obrneš in greš. Iz sebe lepotice kar tako ne moreš napraviti in da bi iz tega svojega siromaštva govorila kakor kaka slavna pevka, tudi ne moreš. Sposobna si, da se vsemu upreš in pričneš kleti. Nemara je gospodinja le imela prav, da pojdi na cesto. Hm! — Težko je, ker hočeš biti po zakonu poštena. Ali nam se zdi, da je že prepozno. Nabralo se ti je toliko obupa in prišla si do tako poraznih spoznanj, da ti bo nemogoče še koga ubogati. Še Bogu se upreš. Vse to je posledica obupa, strahu, da te ne vržejo ven, skozi dvoje, troje, petero vrat, ko si čakala na sprejem eno, dve, tri ure, ves mesec.

Kaj mečkaš v roki? Pismo!

Glej, kako si nerodna. Priporočilno pismo vendar ne sme biti zmečkano. Eh! Hehe! Me vemo, kako je s takimi priporočilnimi pismi.

Menda ti že tudi več, dušica, ko ga tako maličič. Običajno so napisana kar med vrati, ali vsaj tako, kakor da so med vrati napisana. Napodile bi lopova, ki piše tako pismo, kakor bi olupke metal v koš.

Vidiš, me vse vemo. In če se kdo zaleti v nas, saj razumeš, ni nikomur veliko pomagano. Nas je treba sneti. Sicer pa je tvoje sovraštvo proti nam zelo razumljivo. Odprla si že tisoč vrat — a vse zastonj. He, ko bi bila ti videla tistega obupanega trgovskega potnika, kako nas je on odpiral. Sprva se nam je že oddaleč smejal, postavil pred nami kovčege lepo na tla, si popravil suknjič in samoveznico, si pomel roki in se še pogledal v zrcalo, da si je mogel otreči oči. To je važno. Ti pa prihajaš zmerom objokana. A usmiljenje je na mestu le tam, kjer pričakuje tisti, ki ga daje, korist. No, tisti potnik se je tega prav dobro zavedal. On je vobče živel prvi mesec v veri, da je bil kot trgovski potnik koristen vsemu človeštvu. Med najhujšo ploho mu je v dušo sijalo solnce. Dasi zmerom suh kakor cerkvena miš, je obiskoval ljudi, ne kakor da je od njih česa pričakoval, ampak hodil je k njim kakor pomlajen Božiček v moderni obleki. O da, kako se je potem, že drugi mesec povsem izpremenil. Ves zalet ga je minil. Bil je videti kakor vrabec v kletki. Tudi njega se je lotila topoumnost. Kovčege je metal pred vrata in dolgo hodil mimo njih sem in tja, preden si je nadel za vstop potreben izraz. Ž njim je bilo prav tako kakor s teboj: prišel je do vrat, tam je na mah obupal, čez nekaj časa jih je nasilno odprl, pred človekom se je spet zbral — ali prijaznega glasu od sebe ni mogel dati. Svoje blago je brez uvoda ponudil — in če so le odkimali, je zaloputnil vrata in preklinjaje odšel.

Prišel je pisati prošnje. Prošenj je kar deževalo.

Kaj gledaš tako brezumno? Dà, dà, že vemo. Napisala si jih sto pet in trideset. Včeraj si na predzadnjo prejela odgovor. Strela božja, napisati sto pet in trideset prošenj in dobivati potem odgovore:

„Trenotno so vsa mesta zasedena. Obdržali Vas bomo v evidenci. Pošljite fotografijo in priložite znamko za tri dinarje. — Z najodličnejšim spoštovanjem...“

Je res hudo. Saj niti tisti vase zaljubljeni trgovski potnik ni prejemal lepših, pa je svojim osmim jezikom, ki jih je znal govoriti in pisati, dodal še dva, ki ju je poznal samo po imenu. Naš sluga je nesel davi skozi nas tako velik kup odklonjenih prošenj, da je klel. Kajpak, on je samo sluga, torej tako rekoč bedak, in ker nas ni mogel odpreti in spraviti sebe s kupom dovolj naglo na pošto, nas je z vso silo odsunil, da smo počile. Saj vidiš, da smo malo počene. Vsekakor pa vlada v življenju čudovit

prav. Ali misliš, da ima gospodar zaradi počenih vrat kaj škode? — Kaj še! Čuj! Slugo je takoj na licu mesta odpustil in najel namesto njega neko lepo dekle, ki je le toliko oblečeno, da ni nespodobno. To je prvi del dobička. Drugi del je pa ta, da je sluga imel šest sto dinarjev na mesec — dekle pa ima le tri sto dinarjev. Hehehe! Kdo nam more očistiti, da ne znamo izkoriščati teorije o akumulaciji kapitala. Hehehe!»

Mira se je obrnila in počasi krenila proti izhodu. Proti *izhodu*. Nikoli poprej ni mislila na kak izhod. Zdaj pa so vrata zanjo umrla. Iz kotov hodnika se je plazil že mrak. Vsa vrata so se potopila nekam daleč v nepremičen mir. Vsak up, da bi jo za kakimi vrati mogla doleteti še sreča, je odvrгла z besnostjo, kakor tisti njen obešeni brat kovčge v vodo.

Le od daleč, od daleč nekje, od tistih zadnjih vrat je prihajal pridušen šepet:

„Le pojdi, Mira! Pojdi! — Saj je vse tako negotovo. Sicer pa, ali je vedel tisti trgovski potnik, da mu navsezadnje tudi polnega, zadnjega kovčega ne bodo okradli? Šel je, kakor ti. Bil je že tako naveličan kovčgov in vsega, do smrti utrujen, da bi ga bil utegnil tatovom celó sam nastaviti in jih skrivaje opazoval, kako bi se ga lotili. Vse zadnje tedne si hodila od vrat do vrat, kakor da si prosila, naj te vržejo ven, da bo vrat, vseh vrat čimprej konec. Da prav za prav ne maraš več nikake službe, prav ničesar, le nekega konca, konca, konca.“

Tik pred izhodom se je ustavila.

„Kaj, če poskusim — še enkrat? ... In če me prav za tistimi vrati doleti sreča! ...“ sta jo ošinili misli, da je vztrepetala, kakor da jo je oplazil razbeljen železen bič.

„Ne!“ je vse zavpilo v njej.

„Dalje! — Ven! — Stran odtod! — Vse je prekleto!“

Vrata so zaloputnila, da se je hiša stresla, po vseh hodnikih je votlo odmevalo in v vseh oknih so zazvenele šipe.

Mira se je sama prestrašila. S sklonjeno glavo je šla dalje. V njenih očeh pa je bil mir. Bilo ji je, kakor da se je pravkar rešila nečesa strahotnega. — In če bi jo tam, za tistimi vrati le doletela sreča? — Kako čudno je polje tedaj, kadar se ga nebo prepozno spomni.

*

Jesenski dnevi teko skozi enolično življenje. Sivo nebo, hladne, suhe ceste. Mesto je lepo. Tu pa tam je drevo, na katerem žari rdečerumeno listje. Izpremembra je — ne smrt! Čudovita izpremembra sap.

„Moje si, življenje! — Vse, kar je v tebi prekletega, preklinjam. Moje si! —“

Mira stoji pred velikim zrcalom in se nasmiha sama sebi, svoji krasni podobi, vitkemu telesu, po katerem ji drsi njena bela, tenka roka. Prsti drhte.

„Moje si!“ šepetlje.

Ustnice se ji bližajo zrcalu. Steklo se rosi. — Kako hladen je poljub.

In z rastočim mrakom se ji razboleva srce.

„Vse, le ne poginiti!“ šepetlje z vročnimi ustnicami. — „Vse, kar koli — le ne umreti.“

Z obupno kretnjo si je z obema rokama segla v goste plave lase in se spet skušala zbrati. Zakaj od sekunde do sekunde se je razblinjala v nič.

Potekali so ji zadnji dnevi med smrtjo in življenjem.

Brez misli, z blodnimi očmi stoji sredi sobe z eno samo željo, da bi se nekaj pripetilo, da bi se z njo nekaj zgodilo, da bi ji v dušo posijalo svetlo sonce, da bi se za vselej rešila črnega obupa — ki ji vsiljuje podobno velike, zelene vode, mirne, tihe, vabeče vode, na kateri zdaj pa zdaj pljusne in se spet vse umiri.

„Ne! Ne!“

Zgrudila se je na divan in s skrivenčnimi prsti grabila po blazinah, vila z glavo v naslon in ječala kakor človek, ki zadnjo uro od bolečine ne more izgubiti zavesti, ko se z vsemi silami hoče oprijeti še zadnjih minut, a mu uhajajo, uhajajo, uhajajo.

V poznem mraku se ji je telo streslo od joka.

*

Cerkev je prazna. Žive duše ni več v njej. Skozi visoka okna ne pada v temo več svetloba. Prav na vrhu šip temni zadnji odsev ugašajočega dne. Temno je. Povsod je temno. Le pred velikim oltarjem gori oljnata svetilka. Na pozlačena vrata tabernaklja padajo krvavordečkasti žarki in se odbijajo v Mirine oči, v svetle, zamaknjene oči.

Mira gleda v vrata tabernaklja, v zlató, v vrata ...

„O, ali ne bo konca, konca! — Klečim in trkam spet na vrata, plazim se po kolenih k *Njemu* — a vrata se ne ganejo, se ne premaknejo v svojih tečajih! — Kdo bo sodil mene, prekleto bogokletnico! — Ti? — Ti?!“ ...

Skozi vso cerkev plavajo tresoči se zvoki jekla in zvonovine. Osem je ura. Mira kleči in gleda nepremično predse. Ničesar ne sliši. Sproščena je. V prsih se ji je zlomil zadnji odpor. Bolečina se ji je porazgubila.

V cerkev je stopil cerkovnik in zarožljajal s ključi. Z majhno lučjo je posvetil okoli sebe in krenil proti velikemu oltarju. Spet je zarožljajal s

ključi. Ali Mira se ni genila. Stopil je k njej in se na lahno doteknil z velikim ključem njene rame.

Miro je zazeblo. Prestrašena je planila kvišku.

„Gospodična, zapreti moram!“ je dejal polglasno.

V krvavordečkasti svetlobi večne luči je videla star, porasel obraz, dvoje dobrih oči. Nenadoma je zašepetala:

„Dobro zaprite! — Le dobro — zaklenite!“ in zbežala je proti izhodu. Pred vrati pa ji je spodrsnilo in je padla. Cerkovnik ji je pomagal vstati.

„O, hvala!“ je dejala in se mu v trenutku nasmešnila kakor zapeljiv angel. — „Le dobro — zaklenite, da vam ga ne ukradejo!“ je dostavila smehljaje se. To je bil srečen, sproščen smehljaj. In kakor da se je videla v zrcalu, je ohranjala ta smehljaj. Bil je ključ v novo življenje. Smehljala se je vso pot do doma.

*

„Zdaj bo vse dobro! — Vse bo dobro!“ je govorila sama s seboj pred zrcalom in se opazovala. Nikoli poprej se ni sama sebi zdela tako lepa, kakor nocoj, ko ji je iz svetlih oči sijala neomajna odločnost.

„Kako — čuden — Si — Bog!“ — je spet izpregovorila — počasi, besedo za besedo poudarjajoča. Pa so se ji črte v obrazu bolestno zvile.

„Ne! Nikoli več!“ je siknila skozi zobe in stresla z glavo, da so ji skodrani lasje padli na čelo. V tem uporu so ji zažarela lica in zasijala je od lepote.

„Ne! Kako čuden — Si!“

Sklonila je glavo in zamrmrala:

„Moj Bog. Moj dobri Bog.“

Pogledala se je kakor žalosten otrok.

*

Ure teko.

Deset. Enajst. Polnoč.

Mira postopa.

„Tako bom postopala zdaj večer za večerom, noč za nočjo. — Nekega dne pojdem v bolnico.“

Mira premišljuje, hladno, preračunljivo. V njej je vse ubito.

„Kako čuden — Si!“

Ta misel je že čuvstvo. Ostane ji do smrti.

Hodi sem in tja, gor in dol, dol in gor. Čas poteka. Za okni so že davno pogašene vse luči.

Pred njo se razprostira trg. Okrog in okrog so visoke hiše. Desna stran je potopljena v senco. Na levi je cerkev, velika, v mesečini se kopajoča cerkev. Sredi trga je spomenik. Strašen jezdec z izdrtim mečem.

Na tistem kamnu bi moral biti nesrečni trgovski potnik v podobi obešenca. Zakaj, kdor je hotel zmagovitost in grozo upodobiti z mečem in konjem, za katerim drvi truma mrkih jezdecev, bi moral biti previdnejši glede na vse nočne pohajkovalce, ki se znajo smejeti zgodovini, nikoli drugačni od njihovega življenja.

PORTUGIŠKI SONETI

ELIZABETA BARRETT-BROWNING

Iz angleščine prevedel Alojz Gradnik.

I

Njega dni sem razmišljala, kako je pel Teokrit
o sladkih letih, o dragih in zaželenih letih,
ki se zde, da sleherno od njih, z dobrotno roko,
prinaša darila umrjočim, starim in mladim.
In ko sem tako sanjara v njegovem starinskem jeziku,
sem videla skozi svoje solze, v zapovrstnih prikaznih,
vsa sladka, bridka leta, tuge polna leta,
tista iz mojega življenja, ki so me zasenčila,
drugo za drugim. In ko sem tako plakala,
sem nenadoma začutila, da se je skrivnostni lik
zganil za menoj in me prijel za lase.
In ko sem kljubovala, je velel neki glas:
„Ugani, kdo te zdaj drži?“ „Smrt“, sem rekla.
Ali srebrni glas je zazvenel: „Ne Smrt, temveč Ljubezen.“

2

Na vsem božjem svetu je samo trojica
čula to besedo, ki si jo izrekel: On sam,
Ti, ki si govoril, in jaz, ki sem poslušala.
In eden od nas je odvrnil — Bog je bil — in je obložil
s takó črnim preklestvom moja veka,

da te moje oči niso mogle videti; če bi umrla,
 bi smrti teža na mojih očeh bilá manj popolna
 ločitev od tebe. „Ne“, ki ga izreče Bog,
 je strašnejši od vseh drugih, prijatelj moj.
 Svet s svojimi puhlimi spori naju ne more razdvojiti,
 ne morja spremeniti, ne vihre ukloniti,
 najine roke bi se sklenile preko vseh ovir gorâ,
 in če bi se na kraju nebó samo zrušilo na naju,
 bi se še čvrstéje zaobljubila zvezdam.

3

Nepodobna sva si, nepodobna, o kneževsko srce!
 Nepodobne najine navade in najini usodi.
 Najina angela varuha se osupla spogledata,
 ko se skrižata s svojimi perotnicami,
 idoča mimo naju. Preudari: gost si kraljic,
 sredi svetnega sijaja, kjer te sto in sto oči,
 svetlejših od teh, ki jih razsevajo moje solze,
 bodrí igrati vlogo prvega pevca.
 Čemu me torej gledaš z razsvetljenega okna,
 mene bedno, trudno, popotno pevko,
 pojočo v temi in slonečo ob cipresi?
 Krizma je na tvojem čelu, na mojem
 rosa, in smrt mora izkopati rušo,
 kjer si bosta lahko enaki.

4

Gost si v dvorinah marsiktere palače
 — o blagi pevec visokih pesmi! — kjer
 plesalci nenadoma obstanejo v pričakovanju,
 da začujejo iz tvojih kipečih ust nove melodije.
 In ti prijemaš za kljuko te hiše,
 prerevne za tvoje roke? In moreš misliti in hoteti,
 da se v vsem razkošju svojih zlatih valov

ustavi tvoja godba nenadoma pred mojimi durmi?
Dvigni oči in poglej ta razpadajoča okna,
netopirji in sove gnezdiijo na strehi.
Moj čriček cvrči v odgovor tvoji harfi.
Tiho! Ne drami odmeva, da se zopet in zopet
ne ovedem svojega obupa! Tu notri je glas,
ki joče . . . ko moraš ti peti, oddaljen in sam.

5

Slovesno povzdigujem svoje bridko srce
kot nekoč Elektra svojo nagrobno žaro;
in zroč v tvoje oči, sipljem iz njega
pepel pred tvoje noge. Poglej, o poglej,
koliko skrite bolesi se je skopičilo v meni
in kako motno žaré rdeče, neukróčene iskre
pod sivim pepelom. Če bi jih mogla tvoja noga
z zaničevanjem razteptati, da bi ugasnile
in več ne oživele, bi morda biló bolje.
Ali če čakaš ob moji strani, da veter
razpihne sivi prah — te lavorike na tvoji glavi,
o moj preljubi, te ne bodo tako ščitile,
da bi nobena teh isker ne ožgala in razjedla
tvojih las pod njimi. Obrni se torej proč od mene. Pojdi!

6

Zapusti me! . . . Ali vendar čutim, da bom živela
posihmal v tvoji senci. Sama, presama,
na pragu svojega najskrivnejšega življenja
ne bom nikoli več zapovedovala
občutkom svoje duše, ne izprožala svojih rok,
vsa vedra, v solnčno luč, ko poprej,
ne da bi pogrešala dotika tvojih dlani,
ki sem se jih ogibala. Največje daljave.
ki naju usoda z njimi loči, puščajo tvoje srce
v mojem podvojeno utripajočem srcu.

V vsem, kar delam in kar sanjam, si le ti,
kot mora biti v vinu okus grozda.
In ko molim k Bogu za svojo dušo, on čuje
tudi tvoje ime in v mojih očeh vidi solze obeh.

7

Obličje celega sveta se mi zdi izpremenjeno,
odkar sem prvič začula korake tvoje duše,
prihajajoče k meni tiho, o tako tiho,
ko so se prikradli med mene in strašni rob brezna
neizbežne smrti, ki sem mislila, da bom vanje
strmoglavila; ljubezen me je tedaj prestregla
in mi pokazala življenje v novem ritmu.
Kelih bolesti, ki mi ga je Bog dal ob krstu,
bom radovoljno izpraznila in njegovo sladkost
bom hvalila, o moj predragi, če si mi blizu.
Ime domovine in nebá se je zame spremenilo
v ime kraja, kjer si in kjer boš, in ta harfa in pesem,
še včeraj mi ljuba (pojoči angeli to vedó),
sta mi draga samo še, ker odseva tvoje ime v njih besedah.

8

Kaj naj ti povrnem, o dobrotljivi in knežji daritelj,
ki si svojega srca čisti škrlat in zlató necenljivo
prinesel in položil z nenadno darljivostjo
zunaj hrama, na prag, da bi, kakršna sem,
mogla vzeti ju ali pustiti? O reci, sem hladna
in sem nehvaležna, ker ti za vse mnoge
in dragocene darove ničesar ne vračam?
Ne, hladna jaz nisem, a bedna sem, bedna.
Vprašaj Boga, ki vse to mu je znano.
Ker solze, ki sem jih nenehoma lila,
so otrle vse barve iz mojega življenja
in zapustile takó mrtvo in blede stvar,

da ni vredno, da jo poklonim tvoji glavi
za blazinico. Pojdi dalje! Dobra je, da jo pohodiš.

9

Ali je prav, da ti dam, kar ti moram dati?
Da te pustim sedeti pod ploho solzâ,
tako grenkih kot so moje? Da moraš mojih let
vzdihe poslušati, vedno nove vzdihe
mojih odrekujočih se ust in zreti ta redki
smehljaj, ki ga zamira kljub tvojim prisegam?
O kakó se bojim, da bi to ne bilo prav.
Nisva si enaka, da bi se tako imela rada.
Z bolestjo priznavam, da kdor jih daje
darila, ki mojim so slična, ta ni darežljiv.
Proč! Nočem tvojega škrlata omadeževati
s svojim prahom, ne s strupom svojega diha
skaliti beneškega stekla. Nočem dati ti ljubezni
neprave. O dragi, samo ljubim te. Le to mi dovoli.

10

În vendar ljubezen, prečista ljubezen
je lepa zares in vredna, da jo sprejmemo.
Ogenj žari, če gori tempelj ali konoplja.
Îsta je luč, ki sije iz plamena plevela
ali cedre. In ljubezen je ogenj, in če v stiski
ti rečem: „O, ljubim te, ljubim!“ stojim
pred teboj vsa spremenjena in poveljučana,
čuteč nove žarke, ki od mojega obličja
lijejo k tvojemu. Nič ni nizkega v ljubezni,
še ko ljubijo najnižji. Ko ljubijo Boga
najpreprostejša bitja, jih Bog vse sprejema,
dokler tako ljubijo. To, kar jaz čutim, žari
samo od sebe v tem, kar sem, in razkriva,
kakó veliko delo Ljubezni povelčuje delo Narave.

ALEKSANDER BLOK

EVGEN SPEKTORSKIJ

Deset let je že minilo, odkar je umrl ruski pesnik Blok. Vse bolj se večja razdalja med njim in med nami. S tem je omogočena če ne definitivna sodba o njegovih knjigah, o katerih je v navalu samokritike sam rekel „molčite, preklete knjige! Nikoli vas nisem jaz napisal —“, pa vsaj taka, ki pušča v ozadju vse, kar je trenutnega in slučajnega, ter poudarja samo tisto, kar je bistvenega in trajnega.

Blok je smatral za nesrečo, da bo njegovo ustvarjanje postalo nekoč „posel docentov“ ali „prekletih profesorcev“. In res so vsi dosedANJI poskusi, da bi se s pomočjo metodičnega razpravljanja našla formula za njegovo poezijo, enostranski ali pa popolnoma pogrešeni. Tako ga je na primer Lvov-Rogačevskij proglasil za preroka. Toda Blok še malo ni ustrezal ne onemu idealnemu prototipu preroka, kakršnega sta naslikala Puškin in Lermontov, niti ne realnemu tipu, kakršnega sta ustvarila Dostojevskij in Tolstoj. Pri Puškinovem preroku so zenice široko razprte, uho pa je polno šumenja in zvenenja. Namesto pregrešnega jezika ima želo pretkane kače in namesto srca — žareče oglje. Tako oborožen razpalja z besedo ljudska srca. Pri Lermontovu je prerok sirov, mršav, preganjan, ki bere v človeških očeh zlobo in napake. Dostojevskij je utelesil tako rekoč tip antološkega preroka, ki pogleda na življenje s take višine, da se odkriva z nje knjiga usode in se čita v njej bodočnost prav tako razločno in jasno kakor sedanost ali preteklost. Tolstoj pa je bil živ tip deontološkega preroka, ki pridiguje, obsoja in pri vsakem koraku opominja človeka, kakšen bi utegnil biti, če bi bil takšen, kakršen mora biti.

Nič takega ni bilo ne v Blokovem značaju ne v njegovem ustvarjanju. Patetika vsakega preroka je etična. Blokova patetika pa — kolikor je sploh bil patetičen — je bila izključno estetska. To se ne pravi, da je bil načelno antimoralen. Niti amoralen ni bil. Subjektivno je imel celó moralne doživljaje. Prav tako kakor Puškin, ki je z „gnusom prebiral svoje življenje“, je priznal, da „vest pri meni ni čista zavoljo razvrata“. Njegova nekončana avtobiografska poema se je imenovala „Povračilo“. Vendar pa ni čutil potrebe, da bi deloval na moralnem poboljšanju sveta. Bil je pesnik, ne propovednik. Njegov instrument je bila lira, ne trobenta. On ni z besedami razpaljal človeških src, marveč je narobe sam sebe imel za žrtev „upepeljajočih se let“. Njegova ambicija ni bila, biti titan, ki meče s silno roko ogenj in nemir v lene ljudske množice. Čisto nasprotno, dvomil je vase in v svojo zmožnost, da bi se

našel „v sivi in grenki življenjski tragediji“. „Mučen vihar misli, suma o vsem in o sebi.“ „Kako hudo je, da ničesar ne razumem.“ Dejal je: „Ne pričakuj poslednjega odgovora“, in se čudil, da so mu „vbodli v prsi rdečkasti ogelj preroka.“ Res je Blok še pred svetovno vojno in rusko revolucijo čutil, da se „nekaj dogaja“ ter slutil nesrečo. Pa to ni bilo preroško gledanje v objektivno bodočnost, temveč subjektivna vzburkanost neke vse preveč mehke in vznemirljive duše.

Blok ni bil prerok tudi zaradi tega, ker ni imel religioznega patosa, brez katerega ni pravega preroka. Ne Vladimirju Solovjevu ne Merežkovskemu se ni posrečilo, da bi ga spravila na pot religiozne poezije. V njegovem pesništvu ni ne teocentrizma ne teotropizma. On ni pripadal ne tistim, o katerih je Puškin rekel: „blažen je, kdor veruje, njemu je toplo na svetu“, ne tistim, ki iščejo Boga in ki jih, kakor junake Dostojevskega, muči misel o Njem. To ne pomeni, da je bil ateist. Pomeni pa, da se ni razvnel ne z versko problematiko ne z verskimi emocijami. V njegovem romantičnem delu „Roža in križ“ je samo roža živa, medtem ko je križ skoraj mrtev. V pesmi „Ob otrokovi smrti“ se brani poklekniti pred Bogom: „Ne, otožen sem brez tebe.“ Zaman mu je njegova sestra Angelina skušala vliti religiozni mir v njegovo „zarjavelo dušo“. Odločil se je, da ostane v „ognju in mrazu skrbi“. V svojih pesmih se spominja tuptam tudi Boga, „nežnega, plavega, mladega Boga“ ali pa Kristusa z venčkom rož. Toda Blok dela to bolj iz estetskih nego religioznih pobud in to brez organske zveze s splošnim duhom svoje poezije. Tako se na primer v pesnitvi „Dvanajstotica“ pojavi Krist šele na koncu in samo zaradi zaključka, kakor tako rekoč neki Christus ex machina.

Prav tako ne ustrezajo duhu Blokove muze poskusi, najti pri njem neke politične tendence. Ti poskusi so se gibali v treh smereh: v nacionalistični, revolucionarni in boljševistični.

Blok je bil ruski pesnik. Ni pa bil pesnik Rusije. Bil je nacionalen. Ni pa bil nacionalističen. To pa se niti malo ne pravi, da bi bil renegat kakor Pečerin, ki je pel: „Kak sladko je mrzeti domovino in nje ponižanje željno pričakovati.“ Čisto narobe: bil je proti domovini v normalnem odnošaju otroka proti materi. V besedi Rusija je našel „muzikalen smisel“. Posvetil je Rusiji nekaj pesmi. Ena, v vzvišenem tonu z naslovom „Na Kljunačevem polju“ je vseskozi retorična: „Rusija moja, moja žena!“ Druga „Scitje“ je napisana vsemu na kljub. V nji klevetá in psuje pesnik z nemško krvjo v svojih žilah, s kipno lepim obrazom angela ali paža sebe in svoj narod: „Da, Scitje mi, da, Aziatje mi s

poševnimi in želnimi očmi.“ Tretja pa je krepka in vsa prežeta z globokim čuvstvom:

„Komur si bodi čarodeju
daj svoj razbojniški ti kras!
Naj te premami in prevara,
ti ne propadeš, ne pogineš —
edino skrb bo omračila
tvoj krasno rezani obraz.“¹

Vzlic temu Rusija ni bila ideja-vodnica Blokove muze. Zapisal je nekoč: „zbogom, domovina, pozdravljen, hlad“. Nekoč pa je priznal: „Jaz ljubim samo umetnost, otroke in smrt. Rusija je zame lirska veličina. Stvarno ne obstoji, ni obstajala in ne bo obstajala.“ On ni imel onega tako rekoč državnega patriotizma, s katerim se je odlikoval Puškin, tako občutljiv za vse, kar bi moglo škodovati obstoj ali ugledu ruske države. Po drugi strani pa tudi ni imel družabnega patriotizma, katerega bistvo je bila vera v rusko ljudsko množico, bodisi naivno dobrodušna ali pa mistična in eksaltirana. V nasprotju z optimizmom ruskega narodnjaštva je čutil v sebi nezaupanje do množice in se je plašil pred zagonetnim seljakovim nasmeškom. Bil je vznemirjen nad prepadom med rusko inteligenco in narodom. O priliki Mesinskega potresa je vprašal: „Ali pa ste tudi gotovi, da je že dovolj čvrsta skorja nad drugim, prav tako strašnim, ne podzemeljskim, temveč zemeljskim elementom, namreč ljudskim elementom?“

Prav tako kakor ni bil Blok pesnik pozitivnega, pritrjujočega in ponosnega nacionalizma, tudi ni bil pesnik negativne in destruktivne revolucije. To ne pomeni, da je izpovedoval politični konservatizem, kar bi utegnilo biti sicer razumljivo, če se upošteva, da so njegovi predniki in sorodniki z očetove strani pripadali višji birokraciji in je bil njegov stric, samarski gubernator Blok, leta 1905. ubit od bombe revolucionarjev. To pomeni, da se ni zapiral v ruski opozicionalni inteligenci, da si je v svojih izjavah prisvojil do neke mere njene formule in predsodke. Zanimiv prizor se je odigral nekoč v uredništvu časopisa „Mir Božji“: Prišel je lep mladenič v dijaški uniformi in je bojevito ponudil svoje verze. To je bil Blok. Urednik, V. Ostrogorski, pristni ruski radikal, pa mu je prišel brati levite: kako se upa pečati z liriko, ko njegovi visokošolski tovariši protestirajo proti vladi in štrajkajo. Blok pa se ni oklenil gesla: „ni treba ti, da si poet, a državljani pa moraš biti“. V pesmi „Poeti“ je izjavil, da je pesnik pijan višin in da mu „ustave ne zadoščajo“.

¹ Prevodi Blokovi pesmi v tem sestavku nimajo pretenzije homogenih prepesnitev, marveč služijo predvsem za ilustracijo. — Op. prev.

Blok je doživel dve ruski revoluciji: leta 1905. in leta 1917. Vendar se ni vpregel v njene vajeti. O priliki prve revolucije je napisal dve pesmi. Ena slika politično zborovanje. Agitator, čigar „oči brez bleska“ mečejo „slepe iskrice“, si zaman prizadeva, da bi prebudil in zanesel leno tolpo. Ko pa se je množica naposled prebudila, se je zgodilo nekaj nepričakovanega:

„Divje je siknil
prodorni žvižg.
In v šip razbitih žvenket
je zajčalo težko,
in človek je padel na pločnik
z razbito glavó.

Še žvižgi so trgali zrak
in hrup je še divjal,
on pa pri vhodu v šumečo dvorano
je v večni pokoj zaspal...

Druga pesem je elegična:

... Še je prekrasno sivo nebo,
še je breznačna siva dalj,
še nesrečnikov, kruha prosečih,
nikomur ni žal, nikomur ni žal.

In nad zalivi je trume glas
umolknil, razvel se sred Nevskih snov.
In divje tožbe: vrzi, o vrzi navzdol,
ne vzbujajo usmiljenja spečih valov...

Kakor vidimo, v obeh pesmih ni niti sledu revolucionarnega zanosa.

Blok ga ni imel tudi tedaj, ko je izbruhnila februarska revolucija leta 1917. Osupnila ga je. Ves razburjen je prišel k Merežkovskemu in vprašal: „Kaj naj počnem zdaj, da pomagam demokraciji?“ Res, da je pozneje posvetil tej revoluciji svojo znamenito pesem „Dvanajstorica“. Toda tudi ta pesem ni poveličevanje revolucije. Napisana je v slogu tako imenovanih „častušek“, to je polkmetiških, podelavskih pesmi, katere junak je včerašnji seljak, ki ga je usoda vrgla v vrtinec vele mestnega življenja z njegovo pohujšljivostjo in razburljivim dinamizmom. Junakinja takih pesmi je dekle iz vasi, ki postane v mestu sobarica ali pa delavka in ki se pozneje včasih vrže v prostitucijo. Blok je poskušal tudi še pred revolucijo pisati častuške. V eni izmed njih slika sobarico, koketno zvodnico: „Harmonika, harmonika! Hej, sviraj, vriskaj, pali! Nevernica, pretkanka ti, nevarnica — ti pleši!“ V drugi slika flirt sobarice in njenega kavalirja. On v škornjih dokolenkah z novo harmoniko. Ona v čevljih z visokimi petami in s predpasnikom s čipkami. „Angel, gospodičnica, počemu se smeješ? Angel, gospodičnica, daj da te poljubim! — Kaj mi, kmetič, govoriš, kmetič neumiti, jaz te že ne maram, bela, poljubiti.“ V pesmi „Dvanajstorica“ se spet javlja isti par. Toda zdaj sta se oba spremenila. Nji je spodrsnilo že pred revolucijo in odšla je na ulico. Pridružila se je revoluciji v tem smislu, da je spremenila svojo klientelo: prej je nosila čipkasto perilo, pohajala z oficirji, se sprehajala z naredniki, zdaj pa se je spečala z vojaštvom. On je vojak, ki

ga je revolucija vrgla v rdečo gardo. Ona pade kot žrtev njegove ljubosumnosti. Petjka ubije Katjko, ker se speča z Vanjkom. Nato išče Petjka pozabljenja svoje žalosti v ropanju buržujev. Pesem je živa, polna gibanja in plastičnih prizorov. Slikovito izraža tisto nervoznost in razburjenost, ki je zajela Petrograd v brezumnih februarških dneh leta 1917. Toda to ni slavospev revoluciji in njenim političnim in socialnim geslom.

Še manj je poveljeval Blok komunizem. Po pravici povedano, težnja komunizma po reglementaciji in racionalizaciji vsega življenja načelno izključuje kakršnokoli pesništvo. Zato je na primer Platon zahteval, da se iz njegove idealne države izženó vsi pesniki. Toda boljševiki v tem pogledu niso bili Platonovi učenci. Izgnali in celo postrelili so, kakor na primer Gumiljova, samo tiste pesnike, ki so se odkrito borili proti njim. Od drugih pa so zahtevali, da jim pojo ode ali pa da molče. Zaradi tega so se vsi ruski književniki pod sovjetsko vlado naravno razdelili v tri vrste. Eni so dali svoj talent v službo vlastodržcem in se ne pomišljajo, kakor dela to Gorkij, proslavljati celó „zlato srce“ glavnega čekista Dzieržinskega in izražati svoje sočutje ne z žrtvami Leninovega terorja, temveč z ubogim Leninom, ki se mora posluževati terorja. Drugi iščejo kompromisa med svobodnim ustvarjanjem in tako imenovanim socialnim naročilom. Najdarovitejši in najobčutljivejši med njimi pa, kakor Jesenin, ne morejo dolgo vzdržati tega in najdejo izhod v samomoru. Tretji končno nehajo ustvarjati. Ti molče in venejo v pričakovanju smrti. Sem spadata Ahmatova ali Sologub. Sem spada tudi Blok. On ni napravil sovjetske karijere kakor Gorkij. On ni mogel niti ni hotel konkurirati z uradnim sovjetskim pesnikom Demjanom Bednim, ki proslavlja boljševizem z istimi cenenimi efekti, s kakršnimi je pisal pred revolucijo za oglase v listih verze o cigaretnem papirju in drugih trgovskih predmetih. Zato so boljševiki po neuspelem poskusu, da bi se iz „Dvanajstovice“ napravila Ilijada komunizma, obrnili Bloku hrbet in ga jeli celo preganjati. Leta 1920. je pisal pesnik: „Zdaj živimo v tesnem stanovanju; iz našega so nas izgnali.“ Ko se je pojavil v Moskvi na nekem sestanku književnikov, so ga boljševiški pesniki sprejeli s klici: „Mrtvec! Mrtvec!“ Životaril je v bedi sredi brezizhodne proze. Imel je neki simbolični govor o Puškinu, v katerem pravi: „Pesnik umira, ker nima ničesar več, s čimer bi dihal; življenje je izgubilo smisel.“ Nehal je pisati pesmi. Vendar pa je tik pred smrtjo napisal še eno, v kateri prosi: „Ne obtožuj me, da nisem précej vsega razumel in vsega pojmil“ ter izraža nado, da bodo „izišli ljudje iz zveri“. Kakor stoji v nemški Knauerjevi Enciklopediji, je umrl od gladu, verhungert. A to ni

bil samo fizičen glad, marveč, in to predvsem, duhovni glad pravega pesnika, ki so mu bila krila odsekana in lira razbita.

Blok je bil pesnik v pravem in neokrnjenem smislu te besede. Bil je oduševljen s čisto umetnostjo brez vsakršnih stranskih etičnih, političnih ali socialnih motivov. In vse do konca svojega življenja je gojil v sebi kult lepote: „Zmerom sem isti utrujeni gost tuje zemlje, begam kakor zakesneli potnik za lepoto.“ V pesmi „Poeti“ slika z močnimi potezami pesnika, čigar življenje je neurejeno, ki umira kakor pes za plotom, ki pa se vendar dviga iznad tistih, ki uspevajo v prozi življenja. In dasi brez vsakršne oholosti, je bil prežet z nekim umetniškim aristokratizmom. To pa je tudi čisto razumljivo glede na intimni in delikatni značaj njegovega ustvarjanja in na ono rafinirano duhovno osredje, iz katerega je izšel in v katerem se je kretal. Pripadal je tistemu tenkemu sloju prestolniške inteligence, ki je bila nemara celó preko mere prežeta z duhovno kulturo. Eden njegovih prednikov je bil nemški zdravnik na dvoru carja Alekseja Mihajloviča. Njegov ded z matrine strani je bil znani botanik in rektor petrograjske univerze Beketov. Njegov oče, profesor ruske univerze v Varšavi, je bil, dasi malo znan, eden najoriginalnejših ruskih filozofov; Dostojevskij ga je nameraval naslikati v enem svojih romanov. Pesnikova mati je bila znana po svojih prevodih iz Baudelaireja in iz drugih francoskih pesnikov. Naposled je bila pesnikova žena hči slavnega kemika Mendelejeva.

Blok je imel pravico, smatrati se za duševnega aristokrata. Vendar pa se ni povzpental na parnaške višine, niti se ni proglašal samozavestno, kakor Igor Severjanin, za genija. Čisto narobe, dvomil je vase:

„Jaz človek sem in malo Bogu raven
in v mojih stihih ni moči,
napev njih slab, življenjsko je neslaven,
ti novih misli v njih ne boš odkril.“

Bilo je nekaj otroškega v tej slabosti kakor tudi v pesnikovem značaju ali pa v njegovi zunanosti: obraz kerubina ali paža z otroškim ovratnikom. Neka otroška naivnost se očituje tudi v Blokovem ustvarjanju ter mu daje neko posebno privlačnost. V eni njegovih pesmi čitamo:

„O, ljudje! O, zveri!
bodite kakor otroci! Umejte me!“

Svoje „glupo srce“ je primerjal „dečku, ki se smeji“. Pisal je o sebi:

„Zdaj stiskaš ljubljeno rokó,
se v šali poigravaš ž njó
in jočeš, ko opaziš laž
ali pa v mili roki nož,
otrok, otrok!“

V vrtincu razbrzdanega življenja, kateremu se je vdal po svoji zakonski katastrofi, je naivno pel: „sem nespremenljiv, sem nedolžen“. Blokov umetniški besednjak je poln otroških izrazov. Napisal je tudi nekaj pretresljivih pesmi na otroška temata. Lahko rečemo, da je bil Blok otrok v poeziji. Toda ni bil kakor fortunato gárzon Raffael ali deloma Mozart srečen otrok, ki brezbrizno preživlja svoje življenje in ustvarja svoja dela kakor igraje. Niti ni bil pokvarjen otrok kakor Villon, *tout aux tavernes et aux filles*, ki je hotel stopiti v svojem tridesetem letu končno iz svojega detinstva, *hors d'enfance*. Blok je bil vznemirjen otrok. Kajpada ni bil otrok v smislu patološkega infantilizma, ki pomenja zastoj duševnega razvoja odraslega človeka na otroškem nivoju, marveč v tem smislu, da je ohranil poleg izključno visoke duševne kulture neko otroško naivnost in potrebo, da ga nekoga nežne roke neizogibno milujejo in negujejo. Nekoč je zabeležil v svoj dnevnik: „Nocoj sem jasno čutil, če ne bi bilo na svetu žene in matere, ne bi mogel ničesar storiti.“

Ta lastnost Blokovega značaja se posebno očituje v vlogi, ki jo ima žena v njegovi pesmi. On sploh ne bi bil izrazito lirski pesnik, če ga ne bi ovladovali motivi in emocije, ki jih izziva das *ewig Weibliche*: „V nekšnem ženskem dihanju, vidi se, večno je záme radóšt.“ Vendar pa ni pesnik niti silnih strasti niti frivolnih avantur. On opeva nežno in brezgrešno ljubezen. Njeni predmetje so ali abstraktna Prelepa dama, katere konkretna realizacija je zaročenka ali mati ali žena ali pa sestra. On tuguje za čisto ljubeznijo tudi tedaj, ko se je zapuščen in osamljen metal v kupljene objeme. Nekaj življenjepisnih podatkov bo pomagalo boljše razumevanju te strani Blokove lirike.

Blok je bil plod nesrečnega zakona. Kmalu po njegovem rojstvu je njegova mati zapustila moža in se z otrokom v naročju vrnila k svojemu očetu v Petrograd. Nato se je razporočila in se omožila z nekim gardnim častnikom. Pesnikov oče se je takisto drugič oženil. Pa tudi njegova druga žena ga je zapustila s hčerko. Pesnik je odraščal in dasi izven normalnega družinskega življenja je bil vendar „z brigo nežnih žen zaščiten pred življenjem grobim“. Od svoje matere se ni ločil niti, ko se je poročil. Šele ko je bil njegov očim prestavljen kot polkovni komandant v Reval (današnji estonski Tallin), je ostal sam s svojo mlado ženo. Ta pa ga je iznenada zapustila ter odšla na umetniško turnejo z Meyerholdovo četo. Pesnik je ostal sam. Vrgel se je v „mračne, pregrešne utehe vina, strasti in duševnih pogub“. Pozabljenja je iskal v vinu, lahko dostopni ženski, „hčeri nočnega veselja“, in v ciganski pesmi. V tem času svojega življenja je spominjal v neki meri na Stavrogina iz Dostojev-

skega romana „Besi“. Pozneje se je njegova žena vrnila k njemu. Vrnila se je tudi mati po smrti svojega moža. Pesnik se je privil k njima. Toda osebna sreča je odšla v nepovrat. In idila se je zamenjala z elegijo. Tragično ozadje tej elegiji sta ustvarila revolucija in boljševizem.

Tako je potekalo osebno življenje pesnikovo. In to je našlo odmev v njegovem ustvarjanju. V „Pesmih o prelepi dami“ se razodeva večni motiv mladeniške idealizacije žene kot poosebljenja vseh najčistejših sanj: „mila slika, nežni sen“. Pesniku z nedolžno otroško dušo se je zdelo, da je prav v teh „brezgrešnih svojih letih umél življenja tajni smisel“. Nato pridejo pesmi, namenjene nevesti in ženi. „Ti si stala pri oknu vsa čista in nežna.“ Zanimiva je pesem „Angel varuh“:

„Jaz ljubim te, angel moj varuh, v meglí,
v meglí, ki na zemlji z menoj je vse dni.
Zato, ker si bila nevesta mi bela,
zato, ker mojo skrivnost si odvzela.
Ker naju zvezala je tajna noči,
zato, ker si sestra, nevesta mi, hči.
Ker nama je dolga pot dodeljena,
o, glej, še zato, ker sva — mož si in žena!
Za moje vezi in za tvoja zakletja.
Zato, ker sva ujeta v rodbine prekletja ...

Kdo kliče? Kdo plače? Kam greva midva?
Oba — nerazdružno — na veke oba.“

Ko pa sta se vendarle ločila, je izbruhnila katastrofa. In v Blokovih pesmih se pojavita dva nova motiva: razbita sreča in brezuspešna želja, da bi se pozabila čista ljubezen v nečisti, ko „je postalo že vseeno, komu poljubljaš usta, božaš rame“. Pesmi, v katerih se spominja svoje nedolžne zakonske sreče, so izredno nežne in diskretne.

„Pozabljal sem vrline in napore
in slavo na turobni zemlji tej,
ko tvoj obraz v preprostem je okviru
sijal na mizi pred menoj.

A prišel čas je, ko si se ločila,
v noč vrgel sem poročni prstan svoj.
Ti svojo usodo drugemu si izročila
in jaz pozabil sem obraz prekrasni tvoj.

Bežali dnevi s kletim so viharjem,
vino in strast sta mi trovala kri.
Jaz sem spominjal se te pred oltarjem
in klical te kot svoje mlade dni.

Ne sanjam več o nežnosti, o slavi,
mladost minila je in vse je šlo!
In tvoj obraz v preprostem tam okviru
odložil z mize z lastno sem rokó.“

Tudi v pesmih, ki se nanašajo na pesnikovo razuzdano življenje, ko je „nebo palo v mlakužo“, se zrcali sram nedolžne otroške duše in tuga za čisto ljubeznijo. „Zbudila sta v izbi se mož in vlačuga, se leno osvestila v gosti temi.“

„O, čas neprodajnih poljubov!
Ljubezen nekupljenih dev!

*

V snu vstaja zdaj mladost pred mano
in ti kot vsa živa, in ti.

*

... Zdaj sit sem teh blodenj
in dihanja ostrih meglá,
odbijanja v tujih zrcalih,
poljubljanja tujih žená.“

Ko se je vrnila pesnikova žena k njemu, se je pojavil nov motiv. skrb, da se ne bi izgubila pa bodisi okrnjena sreča in tožno spoznanje, da je mladost odsijala.

„Pozabljena sva na zemlji samá.
Posediva zdaj malo, tu je gorkó.
V tej izbi, v tem toplem kotičku samá
zastrmiva tja ven se v jesensko megló.
Za oknom, kot tákrat, je sinil sijaj.
Midva, predraga, dva starca sva zdaj.“

Poetična pojava v pesnikovem življenju in ustvarjanju je bila njegova sestra od druge žene profesorja Bloka — Angelina. To pri Rusih dokaj nenavadno ime je dobila po želji svojega deda generala Beljajeva v spomin na Balkance, ki jih je spoznal, ko se je udeležil vojne s Turčijo. V usodi obeh je bilo nekaj podobnega. Njuni materi sta se takoj, ko so se rodili otroci, odpovedali nadaljnemu skupnemu življenju z očetom, ki ju je mučil s svojo ledeno analizo, „s hladnim in sirovim umom“ in „težkim plamenom tuge“. Obadva sta odrasla izven normalne rodbine, a ju je v nadomestilo oba obkrožala morda pretirana materina skrb. In dasi sta živela v istem mestu Petrogradu, se vendar nista poznala. Šele ko je bil pesnik že oženjen in njegova sestra študentka, sta se spoznala v Varšavi pred očetovim mrtvaškim odrom. V nasprotju z Byronovim slučajem se je to znanje spremenilo v čisto in nežno prijateljstvo. Pesnik, ki se je „omadeževal z blatom“ in „s težko tugo potopil

ladjo upanja“, je bil zadivljen nad srečanjem z delikatno in poetično mladenko, ki mu je predočala vse sanje njegove naivne mladosti. Še bolj zadivljen je bil, ko je ta polotrok pokazal krepko duhovno silo, namreč globoko in neiztrebljivo religiozno vero ter čvrsto moralno voljo. Resnobno je pojmovala življenje kot samožrtvovanje. Zato je takoj, ko je izbruhnila svetovna vojna, kljub svojemu slabotnemu zdravju odšla k usmiljenkam. Pri tem je pokazala toliko ljubezni in samopožrtvovalnosti, da je bila, ko je umrla za tifusom, pokopana skoraj kakor svetnica. Vplivala je v neki meri na svojega brata, ki ji je posvetil nekoliko presunljivih pesmi.

„Ko sem srečal se s teboj,
sem bil bolan z razbito dušo,
sestra, usodno dana mi.

✱

Le ti si, sestra, mi trdila,
razburkana, nemirna vsa,
da svet je — bivališče božje.

✱

... A pomniva obá,
da Bog je dal, da srečala
sva v čas pokore se — ob grobu.“

Najintimnejše in najnežnejše Blokove pesmi pa so posvečene njegovi materi. Vse do konca njegovega življenja mu je bila mati njegovo najvarnejše zatočišče.

„Zasadil sem svoj svetli raj
in z zidom ga obdal ko grad,
in v sinji vzduh, v prekrasni kraj
prihaja mati sina iskat.

✱

In mati hodi vsa skrbná
po mojih vrtilih, pod drevesi,
in kliče, kliče: — sin moj! Kje si?
pazeč, da mi kak cvet ne poteptá.“

In ko je bil pesnik fizično in duševno popolnoma skrušen, „sin ni pozabil matere, sin se je vrnil, da umre“.

Kakor je videti, je veliko osebnega in subjektivnega v Blokovi poeziji. Njegov jaz mu ni zoprni kakor Pascalu. Ne bil bi lirski pesnik, če bi ne bil subjektiven. Vendar pa bi zopet ne bil pravi pesnik, če bi ne bilo v tej subjektivnosti objektivnih momentov. Izražajoč svoje najosebnije emocije, odkriva pesnik tajne ljudske duše vobče, njene tuge in težnje. Zato zadene prava lirika zmerom na kongenialno razumevanje čitate-

ljev. Zato je tudi Blok eden najpriljubljenejših ruskih lirikov. On bo zmerom pesnik večne mladosti in to ne one, ki brez resignacije in dvomov željno pije iz čaše življenja, ali one, ki z nestrpnostjo zahteva preureditev vsega življenja, marveč tiste, ki sanja, ki je vznemirjena, ker išče poezijo, pa najde prozo.

S tem se odreja mesto, ki ga zavzema Blok v ruski književnosti. On je eden najboljših ruskih lirikov. V neki meri nadaljuje Lermontova, ki mu „priskutne zemske pesmi“ niso mogle nadomestiti „nebeških glasov“, v neki meri Čehova z njegovo „ogromno žalostjo, ki si ne ve mejá“ in ki „zastira oči s kalnimi in zlemi solzami“. Nekatero Blokovo pesmi kakor da so samo prevod Čehovljeve proze: „na ulici dež je in blato, in sam ne veš, po čem tuguješ“. Blok pa se odlikuje pred obema po nežnih akvarelnih barvah svojih stihov in po presunljivi otroški naivnosti svojih umetniških emocij. Kar se tiče oblike njegovih pesmi, spominja ponekod na najdelikatnejše Verlaineove melodije, ponekod pa teži po Puškinovi popolnosti. Predvsem in poglavitno pa je bil tudi v tem pogledu izviren. V neizčrpni zakladnici ruskega jezika je našel celo lestvico melodij in harmonij, katere pred njim niso bile še izkoriščene niti po najboljših pesnikih in katere se seveda kolikor toliko izgube v prevodu. Veliko važnost je polagal na obliko. V svojem dnevniku je zabeležil: „samo muzika je neizogibna“. Na drugem mestu pa piše: „če bi mogel pomoliti v formi“.

V zvezi s tem nastane vprašanje, ali ni simbolizem prava formula Blokove poezije. Če se vzame simbolizem v širokem in ne v specifičnem smislu, tedaj je bil Blok seveda simbolist, ker drugače sploh ne bi bil pesnik: ni ga pesništva brez simbolov. Če pa se vzame simbolizem v smislu neke posebne umetniške šole, potem Blok ni bil simbolist. To pa iz dveh razlogov. Prvič se Blok kakor vsak pravi pesnik ni omejeval samo na to, da bi bil pokoren učenec te ali one smeri, tega ali onega „-izma“, marveč je nosil v sebi tudi samonikel vir navdahnjenja. Ni bil ruski Mallarmé, temveč Aleksander Blok. Ponekod je zapadel tujim vplivom, poleg drugega je nekaj časa posnemal tudi simboliste. Toda ti vplivi so bili trenutni in se niso globoko zasekali v njegovo dušo. Zato je zapisal: „vse, kar je bilo globokih vplivov, sem jih pričakal s ščitom duše“. Drugič, poetika simbolizma ni ustrezala ne njegovemu pojmovanju umetnosti ne njegovemu načinu ustvarjanja. Shematizem onih simbolistov, ki so pod Wagnerjevim vplivom iskali tudi pesništvu bolj ali manj določenih in togih „Leitmotivov“ ali, kakor se je izražala francoska doktrina, „correspondances“, ni mogel pritezati pesnika, katerega pesmi so bile svobodne kakor potočki: „tožeč in inhteč in smejoč se

zvene potočki mojih stihov“. Druga teza simbolistov, da velja v pesništvu nekaj samo forma in da vsebina ni bistvena, je bila takisto v popolnem nasprotju z Blokovo težnjo, da bodi forma v popolnem skladu z vsebino in da ne sme biti forme brez vsebine. Prav zato je obsojal Igorja Severjanina: „pri njem ni teme“. In v svojem dnevniku je pisal: „potreben je načrt in sujet“. Ni bil mnenja, da je poezija samo niz blagoglasnih besed brez vsakršnega smisla. In trpel je, ko se mu je od časa do časa dozdevalo, da je pri njem presahnil vir misli ter da zna govoriti, pa ne ve, kaj naj govori. Če pa je Blok vendarle dobil glas simbolista, je to treba tolmačiti z dvojnimi nespornostmi. Prvič se je njegova malone otroška negotovost in občutljivost, ki je tako privlačna in ki se je pri Merežkovskih ironično karakterizirala kot „nekdo, nekje, nekaj“, jemala za simbolizem s formo, a brez vsebine. Prav v tem smislu je Andrej Belij nazval Bloka „talentiranega slikarja praznine“. Drugič so po krivdi Bloka samega nekatere njegove pesmi videti simbolične, ker ni smatral za potrebno, da bi vsaj v naslovu pojasnil, v čem je stvar in na kaj se nanašajo pesnikove besede. Tako dela na primer neka pesem brez naslova, ki se pričinja z besedami „Za špansko steno sedim“, vtis, da je to samo sklop bolj ali manj blagoglasnih besed in izrazov. Kdor pa ve, da so bili ti izrazi napisani pri pogledu na Kantovo sliko, zanj dobi ista pesem i smisel i vsebino. Kajti to je ena jako prodirljivih karakteristik Kantovega gnozeološkega agnosticizma:

„Za špansko steno sedim,
mehke majcene nožice imam.
Mehke ročice imam,
mehko očesce temno.
Toplo in temno je. Ugasnil
sem svečo, ki jo prinesó,
a se zahvalim lepó.
Zdaj lahko vidim sladki sen,
a me ni ne groza ne strah...
Prekrižam svoje ročice,
prekrižam takisto nožice...
Za špansko steno sedim...
Oči so kot steklo, brez dna.

Ta pesem kakor tudi druge pričajo, da je bil ta naivni in plašni otrok, ki se brez ženske pomoči ni mogel znajti v življenju, vendarle sposoben i za ironijo i za intuitivno prodiranje v težke in zapletene probleme. Niso bile še izčrpane vse možnosti, ki so tlele v njegovi bogato obdarjeni duši. Ni še pretvoril v pesmi izkustva one globoke drame, če ne tragedije, ki jo je tvorila ruska zgodovina v poslednjih letih nje-

govega življenja. Po revoluciji kakor da je odšel v puščavo, kako bi se zbral. Iz njegove poslednje pesmi je videti, da se je izvršil v Bloku neki duhovni preporod, ki je obetal mnogo pomembnejše ustvarjanje, nego je lirika delikatnega in razdražljivega otroka. A to je bil njegov labudji spev. Doletela ga je usoda najboljših ruskih poetov: nad njim se je izvršilo tajinstvo smrti prav tedaj, ko bi se dala pričakovati od njega njegova najpomembnejša dela. Nam pa ostane samo tisti spomin nanj, ki ga je napovedal še v svoji mladosti:

„Ko odidem iz časov na večen pokoj,
odidem od hval in od graj,
se spomni ti nežnosti, ljubega sna,
s katerim jaz cvél sem in dihal nekdáj.“

PRINC RANOFER JADRA NA ZAPAD

NOVELA — BRANKO RUDOLF

Poskusil bom opisati najbolj čuden dogodek, ki se mi je kedaj primeril. Ljudje, ki so bili takrat z menoj, še vsi živijo. Celó mladi so in se jim godi tako dobro, kakor je v teh hudih časih le mogoče. Mislim, da bi bilo neprijetno, če bi že sedaj čitali opis doživetja, ki nam je ostalo nerazumljivo in o katerem takrat nikomur nismo rekli besede, ne da bi se bili prej domenili. Vsi smo molčali v tistem sporazumu — čeprav sta bili med nami dve mladi ženi. Njuni imeni sem nekoliko izpremenil, prav tako ime enega tovariša. Kar se mene tiče — zovem se dr. Boris Hmeljak in sem že sedem let profesor fizike in matematike. Poklic ni vreden zavidevanja. Z grozo čutim, kako počasi izgubljam humor in celo fantazijo, ki mi je v življenju pogostoma izvrstno služila; posebno včasih, ko sem bil rad v družbi žen, kajti te navadne resnice običajno ne cenijo.

Bilo je pred nekaj leti. Preden mi spomini zbledijo, bi hotel opisati vso stvar, vso čudno prigodo prav tako, kakršna mi je ostala v spominu. Vse, kar sem takrat doživel in opazil, bom zapisal točno in tako vestno, kakor le morem; po pravici in resnici. Mislim namreč, da bo vse naše čudno doživetje še nekoč mnogim ljudem koristilo. Vsekakor jim bo stavilo probleme in jih sililo k razmišljanju. Zgodovinarjem, ki se bavijo s čarovnijami in čarovnicami, modernim psihoanalitikom, ki skušajo zajeti celega človeka, fiziologom živčevja in čutil in naposled vsem, ki se bavijo s temnimi in filozofsko zamotanimi problemi naše podzavesti.

Torej — bilo nas je pet, ki smo sedeli neke lepe majske noči na stolpu astronomske opazovalnice. Trije tovariši smo bili in dve tovarišici, študentki. Začnem z njima.

Obe sta bili precej zanimivi in nikakor ne grdi, a vse na povsem različne načine. Zdenka Frangeševa je bila velika, postavna črnolaska, ki se je nosila vedno zelo vzravnano. Pristriženi vranječrni lasje so ji bili popolnoma gladki. Obdajali so obraz, ki je bil izredno fino risan. Zdenka je bila zelo pametna in ljubezniva. Še sedaj mislim, da je bila izmed najfinejših žen, kar sem jih kedaj srečal. Tudi pri sportu je ohranila neko čudovito mirnost in finost v kretnjah. Vsa pojava je imela skoraj nekaj imponantnega kljub vitki mladosti. Moda skuša izenačiti ženske postave ter jih spravljati na enoten tip. Pri Zdenki to ni uspelo, ker je imela svoj lasten stil.

Druga, Olga Radančevićeva, je bila takrat moje dekle. Bila je temnoplav hudiček izredno živahnega temperamenta. Vitka je bila in prožna ter je imela postavu, ki sem jo med vsemi občudoval. Četudi je bila živahna, se je vendar včasih zamislila in tedaj je bila njena ljubkost najbolj očita. Imela je domisleke, da smo se vsi smejali. Nenadno in čisto brez prehodov pa je prešla v največjo resnobo.

Obe dekleti sta bili zelo načitani. Večkrat smo sedeli v družbi skupaj in vroče debatirali. Meštrović in Stravinskij, Picasso in Shaw, Lenin in Sorel, Einstein, Planck in Voronov, vse se je mešalo v naših burnih pomenkih. Prisotnost dveh izredno ljubkih deklet pa je dajala našim domislekom posebno svežino in posebno pestrost vsem trenutnim inspiracijam. Včasih seveda nismo bili resni, temveč smo delali vsevprek neumnosti, a to se razume in je druga stvar.

Branko Ercegović je študiral z menoj fiziko in bil moj najboljši prijatelj. Bil je krepak, plavolas Zagrebčan in nosil je naočnike. Takrat je hodil z Zdenko, in njuna temperamenta sta se izredno dobro ujemala. Zelo miren je bil, le včasih je povedal kakšno prav hudobno, vselej pa, preden je zinil, so se mu naočniki začeli bliskati. Takrat sva bila skoraj sama na astronomski opazovalnici. Večkrat, kadar ni bilo dela, sva šla po večerji gor in povabila prijateljici s sabo. Pili smo čaj, mnogo pušili in se razgovarjali. Tako je bilo tudi ta večer. Majska noč je bila izredno jasna, a vetrovna, tako da se skozi daljnogleda ni dalo opazovati. Razpoloženje je bilo jako dobro. Bili smo si prinesli majhno mizo ter imeli na njej pecivo in sladko dalmatinsko vino. Prav počasi smo pili, mesečina pa se je svetila na kozarcih in steklenicah, v katerih je bilo rdeče vino. V mesečini se je zdelo čisto črno. Razen naju dveh in deklet je bil tukaj še prijatelj Silvije Rončević. On edini je prišel brez dekleta.

Mislim, da ga takrat sploh ni imel in še precej časa potem tudi ne. Bil je zelo čuden, a prav zanimiv fant. Imeli smo ga radi, hkratu pa nam je bil v kakih trenutkih nekoliko tuj. Dalmatinec je bil, zelo pameten in poln domiselkov. Večkrat nam je pripovedoval in tedaj smo poslušali vsi štirje. Vendar še nismo poznali njegovi pravih umetnij. To noč pa nam je nekaj začaral, pravim *začaral*, kajti nimam drugega izraza. Bilo pa je tako, da bomo mislili na dogodek pač vse življenje. Silvije Rončević je delal videz nekoliko fantastičnega človeka. Bil je dolg, imel je črne, kuštrave lase in oči, ki so bile vedno za spoznanje preveč odprte. Pred dvema letoma sem ga zadnjič videl. Precej se je bil izpremenil, a sem ga takoj spoznal po kljukastem nosu.

V noči, o kateri govorim, smo sedeli torej na terasi ob astronomski kupoli. Globoka senca je padala preko mene in Olge. Na drugi strani mize sta sedela Branko in Zdenka. Še sedaj se spominjam, da je name izredno učinkovalo, kadar se je Zdenka počasi okrenila ter pogledala proti razsvetljenemu mestu. Obraz ji je bil svetel v mesečini, lasje pa črni. Zdela se nam je čisto nerealna — kakor prikazen. Občudoval sem jo in čutil v temi, kako se Olga zaradi tega molče jezi. Noč je bila vse prelepa, da z Brankom ne bi mislila na dekleti. Edino Silvije, ki je sedel kraj mize, je ostal popolnoma ravnodušen. Neprestano je pušil in na posled izpregovoril:

„Boris, včeraj sem nekaj čital. Koliko lučnih let je Sirius oddaljen od nas?“

„Osem“, sem mu odvrnil.

„Torej dobivamo sedaj žarke, ki so izšli iz te zvezde pred osmimi leti. Čuj, kje pa so žarki iz naše zemlje, ki so žareli v tem času?“

Odgovoril sem: „Kaj vem, pač nekje v vsemirju.“

Silvije je povzel: „Če bi mogli potovati hitreje od luči, bi še ujeli žarke, ki so šli takrat iz zemlje. Videli bi vse, kar se je godilo na zemlji pred osmimi leti.“

„Nikar“, je rekla Olga. „Tedaj sem bila še čisto majhna punčka in — kakor vsi pravijo — izredno grda.“

„Nehajte“, je rekel Branko. „Vse to so samo fantazije, ki nimajo nobene praktične vrednosti in Siriusa sedaj itak ni na nebu, torej ga pustite v miru.“

„Oho“, je rekel Silvije. „Vse, kar je nekoč bilo, ostane. Pomislite, če bi imeli snov, ki bi bila še neznansko občutljivejša od bromovega srebra, na fotografski plošči, bi se nam moralo posrečiti, da dobimo slike tudi iz preteklosti.“

„Dà“, je rekel Branko. „Če bi sédel na svoj zračni voz in se peljal neprimerno hitreje od luči, kar je že samo po sebi nesmisel. Pomisli, tudi mesecu se moremo približati s pomočjo daljnogledov le približno na razdaljo dvajsetih kilometrov. Kaj bi torej imel od vsega tega? V najboljšem primeru bi videl zemljo, kakršna je bila pred nekolikim časom. Ni se zelo izpremenila, za to ti jamčim.“

„Prav nič vas ne razumem“, je rekla Zdenka, ki je bila medicinka. „Ali je to astronomija ali fantazija?“

„Oboje“, je rekel Silvije in si naslonil glavo na roko. Sedel je posevno pred menoj, a njegove oči, že drugače široko odprte in žareče, so gorele danes v nenavadnem ognju. Kljukasti nos mu je dajal fantastičen izraz. Bil je kakor čarovnik. In sedaj je povzel z lenim, uspravajočim glasom, ki pa je imel na nas vendar precej moči:

„Čujte“, je rekel. „Zdenka je v mesečini kakor kakšna egiptovska princesa. Prepričan sem, da smo že bili vsi nekoč na svetu, in sicer pred davnim, neznansko davnim časom. Poznali smo se, kakor se poznamo danes.“

Besede, ki so bile pač fantastične, a v našem krogu vendar ne tako izredne, so nocoj na nas posebno učinkovale. Zdelo se nam je — tudi drugi so to pozneje potrdili — kakor da bi bilo danes nekaj posebnega v nas in rahla, a prijetna dremavica se nas je lotila. Le Branko se je poskušal upirati.

„Silvije, kakšno vino si nam prinesel danes? Zdi se mi, da ga imam nekoliko v glavi, čeprav ga še nisem izpil niti dve čaši. Rajši bi imel, da nam Boris pove kaj veselega.“

Silvije se ni dal motiti. Nadaljeval je z istim nizkim glasom:

„Čuj, Boris,“ se je obrnil k meni, „ali verjameš, da je bila kedaj Atlantida?“

Odvrnil sem: „Geologija uči, da je segal afriški kontinent v prejšnjih zemeljskih dobah mnogo dlje na zapad kakor dandanašnji. Otok Atlantida pa je menda izmišljotina staroveških mornarjev.“

„Ne“, je rekel Silvije. „Saj vendar znaš nekoliko umetnostne zgodovine in veš, da je med svetišči starih Egipčanov in starih Indijancev neka posebna sličnost, ki se ne zdi slučajna. Drugih dokazov ti ne bom našteval, dasi jih imam, a prepričan sem, da je bil davno v predzgodovinskih in še deloma v zgodovinskih časih na Atlantidi rod z izredno kulturo, ki so jo sprejemali na tej strani Egipčani, na drugi pa Indijanci.“

„Kakšne nove dokaze bi imel za staro fantazijo?“

„Poslušaj! Ni še dolgo tega, ko sem čital prevod nekega egiptovskega papirja, kjer je zapisano, da je za časa osemnajste dinastije neki princ Ranofer poskusil najti otok, o katerem so govorili predniki.“

„Ali ga je našel?“ je vprašala Zdenka.

„Izgubil se je,“ je odgovoril Silvije, „on, njegova ladja in vse spremstvo.“

„In to naj že kaj dokazuje“, je rekel Branko.

Tedaj se je Silvije vzravнал. Stopil je k železni ograji ter govoril z glasom, ki se mi v prvem trenutku ni zdel čisto normalen. Hripav je bil ter je izražal zadržano razburjenje. Govoril je zelo napeto, a čudno, skoraj malce prismojeno. Kljub temu pa je imel takrat silen vpliv in nihče, tudi Branko, se mu ni mogel popolnoma odtegniti.

„Čujte,“ je rekel, „na ladji, ki je plula takrat, 1300 in tolikega leta pred Kristom, iz Egipta proti zapadu, ste bili vi štirje z drugimi imeni in v drugačnih nošah. Egipčani ste bili, vodil pa vas ni nihče drugi ko Branko. Princ Ranofer je bil, ti Boris pa si bil kapitan njegove ladje. Tudi vidve sta bili na ladji. Ti Zdenka si se imenovala Nofrit, Olga pa Tui, in obe sta bili kraljevskega rodu.“

Čudno, a prav v tem trenutku sem začutil, kako se je rahla odrevenelost polastila poleg mene sedečega dekleta. Olga je napol slonela na meni in trudoma dihala. Zdenka pa se je z velikim naporom poskušala otresti tujega vpliva.

„Čuj, Silvije,“ je rekla, „kako pa ti vse to veš?“

Silvije je v mesečini zakrilil z rokama. Spominjam se njegovih skrčenih prstov v trenutku, ko je odgovoril.

„O, vi učeni znanstveniki. Izumil sem stroj, s katerim vam lahko vse pokažem, vse, kar je bilo pred 4000 leti.“

Branko je vstal. „Silvije, ne uganjaj neumnosti! Nekoč me je nekdo hipnotiziral, pa ne maram več. Pusti nas v miru, prosim te!“

Tedaj se je zgodilo nekaj čudnega. Silvije je približal svoj obraz s kljukastim nosom k Brankovemu ter mu pogledal skozi naočnike prav v oči.

„Nič hudega“, je rekel. „Nekaj boš doživel nocoj, nekaj, česar še nisi nikoli.“

In Branka se je lotevala negotovost. Skoraj plaho je odgovoril, on, ki je bil sicer tako trden in odločen.

„Dobro, samo da bo kaj lepega.“

„Bo“, je rekel Silvije z uspavajočim glasom. „Nekaj lepega bo in posebnega. Kar se je zgodilo nekoč, vam bom danes pokazal. Sedi!“ je rekel Branku. „Sedi, sedi!“ In Branko Ercegović, skeptik in fizik, velik

telovadec in smučar, najbolj energičen človek izmed vseh nas, je sédel pokorno, prav kakor učenec, ki mu ukaže učitelj.

Brez dvoma nas je Silvije imel v tem trenutku popolnoma v oblasti. Olga se je bila nagnila naprej. Na njenih svetlih laseh se je lesketala mesečina. Napol je slonela na meni, a z očmi, ki so bile čisto izgubljene, je gledala Rončeviča. Zdenka je bila podprla svojo lepo glavo in zrla vanj natanko z istim izrazom, samó, da je bilo v tem pogledu tudi še nekaj strahu — zadnja iskra odpora proti sugestiji, ki smo ji bili že vsi podlegli. Brankovega obraza nisem videl. Sedel je v senci in bil že popolnoma miren. Kar se tiče mene, moram priznati, da sem se rade volje vdal nenavadnim močem našega tovariša. Silvije me je vedno zanimal in prav nič se mu nisem upiral. Nasprotno! Celó radoveden sem bil in neko negotovo, a skoraj veselo pričakovanje me je vsega prevzelo. Silvije me je ošvignil s pogledom in med nama je nastal nenaden stik, ki ga je on seveda v trenutku razumel — z menoj ni imel prav nikakega posla —, in tedaj je začel svojo pravo čarovnijo.

„Dobro poslušajte“, je rekel. „Tedaj, pred 4000 leti, je princ Ranofer čul o bajnem otoku, tam daleč nekje na zapadu.“ Postavil se je čisto blizu Branka. „Princ Ranofer je bil nemirne krvi, željan neznanih dežel in tujih običajev. Naročil je vrhovnemu kapitanu Sen-Mutu (Silvije je pokazal name), naj zbere najboljše pomorščake med Egipčani in Feničani ter pripravi ladjo za dolgo pot. In bili sta dve princesi — Nofrit (pokazal je na Zdenko) in Tui (pokazal je na Olgo), ki sta hoteli biti zraven. Ženske so imele mnogo vpliva v deželi egiptovski in princ Ranofer, njiju sorodnik, jima ni odbil prošnje. Dvanajstega maja leta 1367. pred Kristom je čakala ob izlivu Nila velika galeja s pozlačenimi jambori. Dan je bil čudovito lep in solnce se je lesketalo na valovih Sredozemskega morja. Črni sužnji so privlekli dolgo brv, ki je vodila s pomola na ladjo. Bila je prekrita s škrlatom. Kapitan Sen-Mut se je globoko priklonil in z majhnim spremstvom je šel princ Ranofer čez dolgo, majavo brv, ki se je zibala in škripala pod težo korakajočih.“

Tedaj se je Zdenka poskusila zadnjikrat upreti; že iz tega lahko vidite, koliko značaja je imela. Tudi ona je bila že skoraj čisto podlegla sugestiji. Poskusila se je dvigniti, pa se ni mogla. Njena krepka in lepa postava se je brezuspešno zoperstavljala nevidnim vezem, ki so jo oklepale. Imela je gole roke. Videl sem, kako jih je hotela dvigniti, a so ji v trenutku brez moči omahnile. Le z obrazom se je okrenila še bolj proti tovarišu čarovniku in si prizadevala govoriti. Prvič ji ni uspelo, potem pa je hripavo zašepetala:

„Nehaj, Silvije, prosim te! Pravkar se tudi meni zdi, da hodim na ladjo po dolgi, škrlatni brvi, ki se ziblje pod našimi koraki.“

Tedaj se je tudi meni skoraj zameglilo pred očmi. Prišel sem v prav čudno razpoloženje in bilo mi je, kakor da ležim v vročici. Čeprav sem se še motno zavedal, da smo tukaj na astronomski opazovalnici v majski noči, sem imel vendar dojem krepke solnčne luči in sijoče nebeške modrine. Razločno sem slišal šumenje Sredozemskega morja. Bili smo kakor pijani. Da, to je dobra primera. Enkrat edinokrat sem bil pijan in od tedaj pomnim, da sem s težavo hotel obdržati vse uhajajoče čute. Mislil sem: „Sedaj je najhujše!“ Pa ni bilo še najhujše, še bolj me je minila zavest.

Prav v tem trenutku je poskusil Silvije nad nami vso svojo moč. Mišičaste roke, ki jih je bil držal skrčene ob telesu, je sedaj na mah iztegnil proti nam štirim.

„Vstanite!“ je rekel. — Omahovaje smo vstali vsi štirje; pokorni kakor otroci.

Čutil sem neko težo v vseh mišicah in sklepih. Prav nobene moči ni bilo v meni. In vendar — v hipu, ko sem vstal, me je do neke mere minila prejšnja omotičnost. Še mi je bilo v ušesih šumenje morja, še sem imel občutek, da je voda čisto blizu nas, a zopet sem videl ostro vse, kar se je dogajalo v bližini. Silvijeva postava je izražala skrajn napor. Njegov blede obraz se je čudno svetil in poteze so mu bile napete. Oči so se mu svetile bolj kakor kedaj poprej. Počasi je iztegnil roke in napravil nekaj velikih krogov v zrak. Vsi štirje smo šli od mize in se mu počasi približevali, kakor da smo lutke, on pa igralec, ki nas spretno drži na vrvicah.

Stopil je k vratom pod kupolo in jih krepko odprl. „Pojdite!“ je rekel.

(Dalje prihodnjič.)

OBZORNIK

MARGINALIJE — K POLEMIKI Z OTONOM ŽUPANČIČEM

V dveh zadnjih mesecih minulega leta se je močno vznemirila tanka plast našega naroda, namreč ona, ki se včasih pojavlja pred narodovo kolektivno zavestjo kot kulturni delavci. Povod za silne tresljaje na seismografu naše kulture je dal esej Otona Župančiča „Adamič in slovenstvo“, ki ga je objavil LZ v devetem zvezku lanskega letnika. Če se danes mirno vprašamo, kaj je v eseju tako vulkanskega, da je sprožil toliko potresnih sil v omenjeni tanki plasti slovenskega naroda in odtod zanesel nemir celo v sloje, ki so le malo zainteresirani na literarnih pojavih, ne najdemo zadovoljivega odgovora. Ali je to, kar je povedal prvak naših pesnikov v svojem formalno odličnem, a misleno ležernem, lahkotnem sestavku, vredno tolikega hrupa? Kako naj si razlagamo vso ono nervozno gostobesednost, pa naj gre za navidezno filozofsko zajeti

članek dr. Rajka Ložarja v „Domu in svetu“ ali za polemično enodnevnost člankov v dnevniku? Čemu ono slepilno prasketanje in ves žvepleni ali celo salmiakov duh, ki je vprav kemično, odnosno vsaj v figurativnem smislu segel v naše kulturno ozračje?

Z današnjega, časovno le malo odmaknjenega zornega kota se razločno vidi vzročna vez med esejem Otona Župančiča in hrupnim časniškim bombardementom na Narodno gledališče zaradi uprizoritve Zuckmayerjevega „Veselega vinograda“. Hrup budnih stražarjev slovenstva in hrup budnih stražarjev morale sta za hip ustvarila videz, da slovenstvo in morala nista bila še nikdar tako ogrožena kakor v teh dveh primerih, ki ju formalno veže oseba upravnika Narodnega gledališča in avtorja eseja „Adamič in slovenstvo“. Časovna zaporednost eseja in Zuckmayerjeve premiere je vzlic temu, da so naključja povsod neodgovorna, pripomogla tej zapleteni spletki do trenutnega učinka. In v zato hlem ozračju, ki si je olajšalo napetost s teatralno demonstracijo v Narodnem gledališču, se je zgodilo ono, kar bo ostalo kot žalostna zapuščina po tej nekoliko smešni malomeščanski zadevščini.

Ko bo namreč že zdavnaj pozabljeno vse, kar je provincialna domišljija napihnila v afero in kulturni škandal, bo človek, ki z ljubeznijo proučuje slovensko duhovno življenje, občutil rdečico sramu ob kanibalskem apetitu nekaterih kulturnih delavcev, ki so rekli o največjem pesniku svoje sredine, da bi bilo bolje, če ga ne bi bilo. Sram ga bo za one, ki so hoteli v imenu slovenske kulture obenem z avtorjem eseja „Adamič in slovenstvo“ literarno ubiti in poteptati tudi kristalnočistega pesnika slovenstva in edinega med nami, ki je enakovreden največjim poetom sodobne Evrope.

Njihov trud pa je bil ničev. Vrednote Župančičevega umetniškega dela so ostale po decembru leta 1932. natanko iste, kakor so bile pred septembrom istega leta. Kar je ustvaril duh v svojem najčistejšem razmahu, ima lastnost dragocenih kovin: ni ga blata, ki bi moglo razgrizti le najtanjšo površinsko plast. Ta čudovita odpornost je dana vsemu, kar je žlahtnega, in samo večje vrednote lahko obvladajo vztrajnostno silo takih stvaritev.

Zdi se pa, da je z avtorjem eseja „Adamič in slovenstvo“ nekoliko drugače. Ni namreč nemogoče, da je velik umetnik omejen mislec, kakor je lahko velik mislec v problemih, ki so mu oddaljeni, samo povprečen razumnik. Pozornost, ki jo je vzbudil esej Otona Župančiča, je umljiva zaradi tega, ker pesnik „Dume“ že dolgo ni izpregovoril o vprašanjih, ki se jih dotika v esaju „Adamič in slovenstvo“, in kar je dosihmal povedal o narodnosti, je imelo emocionalen oklep poetične besede. Toda, če sodimo po velikem hrupu, ki mu je dal Župančičev esej vsaj vnanji povod, bi bila morala njegova izvajanja imeti značaj neke izredno daljnosežne kulturno-politične izpovedi. Ž njo naj bi bila v živo zadeta naša narodna eksistenca ali vsaj oslabljen naša odpornost; tako sodbo budnih stražarjev, ki so vztrepetali ob blesku Župančičeve besede, so v nekem delu slovenske javnosti razkričali kot Župančičevo trajno in neovrgljivo obsodbo. Še ob koncu leta, v nekem pregledu naših knjig, je dobil pisec eseja „Adamič in slovenstvo“ silvestrsko klofuto kot — kaj bi dejal — izdajalec slovenstva. (Kajpak anonimno, kakor v tolikih primerih pri nas, kjer se najklavrnejši strahopetstvo skriva za odgovornost brezobsebnega, samo juridično odgovornega lista.)

Kaj je prav za prav hotel Župančič povedati? Komentatorji njegovega esaja so se doslej ujemali v tem, da je Oton Župančič s svojim razglabljanjem narodnostnega primera ameriškega pisatelja Louisa Adamiča priznal možnost, da bi slovenstvo (notranje slovenstvo) živelo tudi tedaj, če bi Slovenci izgubili tako ali drugače svoj jezik. Nekateri so šli tako daleč, da so videli v Župančičevem pisanju moralno opravičilo za narodnostno renegatstvo, drugim se je zdelo, da pesnik „Samogovorov“ daje potuho onim, ki bi hoteli doživeti stopitev slovenskega jezika s srbskohrvaškim v edinstven jugoslovanski jezik, kakor si ga je nekako ob istem času zamislil „tihi likvidator“ slovenščine dr. Petar Bulat.

In zopet: *Kaj je hotel Župančič prav za prav povedati?* Če je hotel dati moralno legitimacijo renegatom, tedaj bi bil narodnostno manj vreden. Če je zagovarjal likvidacijo slovenskega jezika v času njegove največje popolnosti in stvarjalne gibčnosti, bi bil kulturno manj vreden. Kako je mogoče, da bi lahko imel neki narod najvišji vrh v svoji duhovni kulturi, ki bi bil obenem njegovo brezno? Kako naj si razložimo, da bi poet, ki je tolikanj izbrusil slovensko besedo, nekega dne obupal nad njo, ne da bi bil imel za to kakršenkoli stvarni povod?

Dr. Rajko Ložar je skušal v „Domu in svetu“ razvozlati problem tako, da si je izkonstruiral *svojega* Župančiča in po *svoje* pojmovano socialno okolje, ki se zaradi težkega liberalističnega marazma vedno bolj pogreza v akulturno topost. Toda njegov homunculus-Župančič ima premočan vonj po retorti, ki se v nji na silo mešajo ideje, da bi nas bil mogel ta ideološki stvor, ta Župančič ad usum „Doma in sveta“, preveriti o piščevi rešitvi Župančičeve najusodnejše „uganke“. Tudi pisci člankov v brošuri „Križa Ljubljanskega Zvona“ niso pojasnili najbistvenjšega vprašanja, zakaj in čemu je Oton Župančič tak, kakršnega vidijo skozi prizmo esaja „Adamič in slovenstvo“? Kajti v narodu, čigar največji živeči pesnik bi bil kriv očitanih grehov, ne bi bil poglavitni problem pesnik, marveč narod sam, ki je v takega zanikovalca svojega bistva položil toliko svojih dragocenih in najintimnejših vrednot.

Dokler nimamo neposrednega odgovora Otona Župančiča, smemo interpretirati njegova izvajanja tako, kakor nam vlevata pamet in vest. Meni se močno zdi, da Oton Župančič *ni hotel* povedati tega, kar mu očitajo s tolikim truščem veliki pismarji v hramu naše kulture. Če ni hotel povedati tega, tedaj se mu je zgodila naravnost brutalna človeška krivica, sicer ena izmed mnogih, ki o njih pričajo življenjepisi večine pomembnih slovenskih mož, krivica, ki korenini v čudni zapletenosti slovenskega narodnega karakterja.

Že dokaj površna analiza Župančičevega esaja „Adamič in slovenstvo“ nas lahko preveri, da mu ni šlo za neki miselno, intelektualno fundiran odnos nasproti problemom, ki se jih dotika z ljubko površnostjo salonskega kramljava, uživajočega bolj v bleisku besede in ritmični kadenci stavkov, kakor v kavzalni in logični izgrajenosti obravnavanega predmeta. Župančičevo gledanje slovenskega vprašanja, njegova lahkotna iznajdljivost z „budnimi stražarji“, „notranjim slovenstvom“ itd., njegov odpor zoper megalomanstvo naših vodilnih pismarjev in zoper cmeravost v mladi slovenski književnosti, vse to so vprav otipljivi znaki docela čustvenih odnosov do teh pojavov. Ves esej po pōli causerija, po pōli lirična pesem v nevezani besedi, močno aktualizirana, ponekod ironično pobarvana, drugod epigramsko zaostrena.

V današnjem izrazito političnem času, ko je književnost samo ena izmed mnogih komponent narodovega življenja in ko so politična vprašanja neprimerno akutnejša in ostrejša kakor so bila kdaj prej, bi bil moral pisec eseja „Adamič in slovenstvo“ posvetiti večjo pozornost intelektualni fundaciji svojih izvajanj. Njegov preočiti spor z logiko, nejasnost celote vzlic bleščeči površini detajlov, to in še marsikaj izdaja pesnikovo Ahilovo peto. Zaradi tega se mi zdi docela odveč, če se prekljamo o *besednem* pomenu Župančičevega eseja. Ta besedni pomen dopušča namreč, kakor Sveto pismo in toliki drugi teksti, dokaj različne interpretacije. Vprašanje je, ali so Župančičeva izvajanja tudi *po duhu* taka, kakor se vidi po bleščavi nakopičenosti svojih besed in fraz? Zame odločno niso.

Župančičevo čustveno doživljanje slovenstva, katero „živi po svoje in uhaja na vse strani iz umetno postavljenih pregraj“ (daljna variacija na „Dumo“), poteka iz posebne karakterne razpoloženosti perifernega Slovenca. Njega je razumeti tipološko, ne pa ideološko. Ali smo Slovenci karakterološko enotni? Ali je doživljanje slovenstva, t. j. naše samobitnosti, vsega, kar nas loči od sosednih narodov, podvrženo istim, za vse determiniranim normam? Intelektualno je lahko, čustveno pa ne. Obstoji različen ritem, različna regionalna skala našega dožemanja, imamo različne geofizično, etnografsko in kulturno-zgodovinsko dane inklinacije, ki so lahko v nekih situacijah pomembne tudi za naše pojmovanje, torej takisto za naše razumsko opredeljene odnose do naroda. Slovenska karakterologija je neraziskana, zato tudi nimamo slovenske narodnostne filozofije, ki bi nam pokazala, kaj smo in v čem je prav za prav naša samobitnost.

Če gledam vprašanje Župančičevega slovenstva s tega vidika, opazam v njem sorodno karakterno razpoloženost, ki je nemara skupna vsem Slovencem z one periferije slovenskega kroga, kjer se čuti naravna karakterna inklinacija v sosedni hrvaški krog. Nekdanja razširjenost ilirizma na Slovenskem Štajerskem se mi ne zdi samo posledica ugodnejših vnanjih okoliščin (geografskih in prometno-kulturnih zvez itd.), marveč tudi znak večje karakterne sprejemljivosti, znak drugačnega etničnega in krajinskega doživljanja, znak neke pomanjkljive sprejemljivosti za oni karakter narodnostnega slovenstva, kakor ga je tedaj zastopala Ljubljana s Prešernovim krogom. Če čitamo pisma Raiča, Razlaga in drugih perifernih Slovencev iz poznejšega časa, čutimo v njih neko bolj ali manj prikrito averzijo nasproti ljubljanskemu kulturnemu centralizmu in posebej še nasproti mentaliteti, ki se izživlja v tem okolju. Tudi v mnogo poznejših strankarsko-političnih bojih med Ljubljano in Gorico je prihajala do rahlega izraza karakterna neskladnost in na dnu duš čemeča averzija med različnimi slovenskimi regionalnimi tipi. Razumske spoznave so vsekdar uspešno korigirale ta občutja in jih preganjala kakor demonične, destruktivne gone v podzavest. Toda karakterološke razlike v slovenstvu so dejstvo in od njih zavisi barva in zlasti še intenzivnost našega doživljanja intelektualno spoznane, v jeziku in v vsej narodni tradiciji dane skupnosti.

Župančič razglablja ozko pojmovanje slovenstva in ga loči od nekega širokega slovenstva, ki ga je vrtinčilo skozi vekove toliko tujih vplivov, ga izpodjedalo in vendar ne izpodjedlo. Njegovo razločevanje ožine in širine je vprav tipično periferijsko doživljanje slovenstva, kakor ga poznamo iz najintimnejših

izkustev vsi, ki smo bolj intelektualno kakor pa čuvstveno našli sredino slovenskega kroga. Meja proti hrvatstvu in odtod na široki slovanski Balkan ni čuvstveno omejena z nikako primarno narodnostno odbojnostjo, kakor je na meji slovenstva in nemštva; govorica ne zadeva ob prehodu ob nikako trdo, tujo oviro, marveč se mirno preliva v sorodno govorico mejašev.

Tudi Oton Župančič je to izkusil, tudi v njegovi duši še podzavestno živi tipološko dosegljiv karakter Bele krajine, vendar ne pomeni to niti zanj niti za koga drugega negacijo slovenske narodne in kulturne skupnosti. Oton Župančič je Slovenec, ker drugega biti ne more. Slovenska kultura, sloneča na slovenskem jeziku, je in ostane za vse nas obstoječa in obvezna, v nas samih delujoča, življenjsko pomembna sila, ki je ne more nobena druga nadomestiti, dokler ne usahne vir njene samobitnosti in izvirnosti. Zaradi tega se mi zdi najvažnejša skrb za vse, s čimer se ta samobitnost manifestira in nenehno obnavlja, manj pa za politične momente, ki so razvoju in procvitu kulture le pomožno sredstvo, ne neizogibni pogoj.

V Župančičevem čuvstvenem, iz posebnega regionalnega karakterja potekajočem izrazu slovenstva in njegovem protestu zoper neke pojave našega kulturnega življenja torej ne vidim negacije slovenstva, ki je danes že pregloboko v nas vseh. Slutim le podzavestni regionalistični upor zoper omejevanje in utesnjevanje slovenstva. Periferijski Slovenec zares doživlja problem svojega naroda tam, kjer ne gre za tujerodno odbojnost, mnogo širše kakor „centralni“ ljubljanski Slovenec, toda njegova širina ni zanikovanje, ni raznarodovalna sprejemljivost in ne renegatstvo, temveč soobčutje nekega drugega kroga, ki mu emocionalno ni neprikupen in s katerim se razumsko hoče primerno zblížati.

Zgodovinar našega kulturnega razvoja v 19. in 20. stoletju ne bo mogel prezreti velikega vpliva, ki ga ima na karakter naše kulture in posebej še književnosti dejstvo, da smo Slovenci sociološko močno prežeti z malomeščanstvom. Naše kulturno ustvarjanje se je po svetovni vojni osredotočilo okrog Ljubljane, ki je relativno majhno mesto in čije prebivalstvo kaže vprav izrazito malomeščansko mentaliteto. Zaradi te prostorninske majhnosti slovenskega kulturnega središča trpi tudi naša književnost. Delo umetnostnih stvarjalcev nikakor ne zavisi samo od nekih tehničnih pogojev kakor delo znanstvenikov. Nanj vplivajo tudi mnoge druge, včasih docela latentne, le podzavestno pronikajoče sile, ki jih je H. Taine zgostil v pojem milieua. Krajevno omejeno sožitje onih, ki vsemu narodu ustvarjajo njegove duhovne vrednote, priliva čistemu duhovnemu stremljenju mnoge manj vredne življe, ki bi jih lahko straili pod Nietzschejevo krilatico „menschlich, allzumenschlich“. Taki, v čuvstvenost segajoči momenti pa so pomembni pri oblikovanju osebnosti in za značaj celotnega kulturnega ozračja. Slovenska kultura bi se nemara laže razvijala v regionalnih edinicah, ki bi jih vezala samo narodna in jezikovna skupnost.

Esej Otona Župančiča „Adamič in slovenstvo“ potemtakem ni potekel — o tem sem globoko preverjen — iz zanikovanja naše kulturne samobitnosti v sedanjosti in bodočnosti, marveč je bil napisan v tistem, pesniku samemu ne docela jasnem čuvstvenem uporu zoper tesnobni malomeščanski oklep Ljubljane in zoper enostransko, takisto tesnobno pojmovanje slovenstva, kakor se je tu razvilo v zadnjih letih. Le-to se je delno baš s kampanjo zoper Otona Župančiča razgalilo kot psihoanalitsko maščevanje pregnanih političnih gonov.

B. Borko.

KNJIŽEVNA POROČILA

France Bevk: *Železna kača*. Roman. Gorica, 1932. Izdala in založila književna zadruga „Goriška Matica“. Natisnila Tipografia Consorziale v Trstu. Ovitek Julče Božič. 287 str.

Nov Bevkov roman. Zares nov, čeprav bi se človeku zdelo, da bo pisatelju po daljši vrsti povesti in romanov z Goriškega težko čarati pred občinstvo kdo ve kakšne novosti, ne da bi se docela prerodil, se potopil v čisto drugačne vrtince življenja in vzplaval iz njih z doslej še neobdelanim umetniškim plenom. Ob tem romanu ni mogoče govoriti o prerajanju, prej o poglobljanju in utrjanju že znanih pisateljskih lastnosti, ki tudi v delih, objavljenih zadnja leta pod kakšnim izmišljenim imenom, precej neskrumno ovajajo očeta. To je lahko hvala in graja obenem. Hvala, ker si je dal umetnik v dolgi stvariteljski borbi tako svojski, neizbrisen in nezamenljiv obraz, da ga krinka izmišljenega imena komaj rahlo zasenči. Graja, ker bi tak obraz lahko pomenil mrtvo, negibno stalnost, spretno prilepljenost k ustaljenim oblikam in nedostatek razvojnih možnosti. Sodim, da stoje pri Bevku take ugotovitve v znamenju hvale. V tej knjigi njegova umetnost ne raste navzgor, v smislu čisto novih razkritij, razmahuje se v širjavo in v globino, družec znane prvine njegove umetnosti v prepričevalen, ubran kolektiv Baške doline ob obratu stoletja, ko se je skozi njo zavijugala nova železnica.

Duśeslovci, ki dajejo prednost notranjim vzgonom in zametajo zunanje, bi utegnili pisatelju oponesti, da bi njegov roman brez precej zunanjega motiva „železne kače“ razpadel in bi ga sploh ne bilo. Pravega epika tak ugovor malo vznemirja, ker ve, da se vse naše bitje sestavlja iz dveh plati, zunanje in notranje, in se vsako resnično dejanje najnaravneje razvija iz trenja med obema, iz njunega neprestanega prepletanja. Dokler se upoštevanje zunanjih vzgonov ne prevrže v samovoljno kopičenje raznih slučajnosti, ni samo dopustno, temveč nujno in umetniško plodno. To dokazuje tudi ta roman.

Po svojih osebah je delo zgrajeno nekako v piramido. V piramidnem vrhu — v zemljo uprti, večno skrbeči, železne kače in njenih dvomnih darov otepa — so Ivaniš Skalar, trd hišni gospodar, neomejen vladar na svojem domu. Piramidni domovi in stranice — Ivaniševi najbližji, trije sinovi in tri domačice (Ivaniševa mati, žena, hči). Podnožje in podlaga piramide — domača gruda, ki ji železna kača temelje maje in ji povzroča bolesterne krče. Ob tej piramidi kot posredovalna zmes med njo in železno kačo — sosedge in delavci, krčmarji in točajke, palirji in inženirji, vsa gomazeča gmota domačinov in tujcev, prepletajoča se s svojimi nagnjenji in strastmi, z vriski in vzdih, z bedo in srečo. Veličastna, živo razgibana slika.

Zapletanje usod je neprisiljeno in organsko, često vzorno. Stranski dogodki niso zanemarjeni, a tudi ne razvlečeni. Ivaniš obvladuje ves roman in ga s svojo močno osebnostjo trdno veže v skladno celoto. Železna kača zahteva seveda nekaj človeških življenj, a razplet in konec nista prekrvava — en raznesenec in en pohabljenec, še to ne v obliki božje ali človeške pravice, temveč kakor v „Vedomcu“ kot kazni, ki nujno vzklije iz krivcev samih.

Gorska pokrajina pod Poreznom in Črno prstjo je otipljivo živa. Nasprotje med njenimi skritimi čari in realističnimi, po svoje lepimi in grdimi motivi železniške gradnje dviga njeno lepoto in ceno. Slog se ne oddaljuje od Bevko-

vega impresionizma, ki človeka z navidezno naivnimi sredstvi omreži in očara. Prepaja ga narodna jedrovitost in izrazna slikovitost kratkih, a točnih rekel in primer, ki so ponekod kar klasične. („Besede so rasle iz pozabe ko dim iz oglarjeve kože“, str. 11.; „Pri delu je gnedel ko muha v močniku“, str. 19.; „Če sem tečna, saj ne bom večna“, str. 27.; „Potokarica je imela jezik ko sablja“, str. 31.; „Zemlje ni na pomeška“, str. 36.; „Svoje je tiščal z vsemi kremplji“, str. 38.; „Fant je ustrelil kosa, si bo že znal pomagati“, str. 41.; „Ni vedel, ali je v bobu ali v grahu“, str. 41.; „Zdaj pa govori ko strgan dohtar“, str. 48.; „Vse življenje je nosila jezik čez ramo, vse je poloputala, a tiste dni je molčala ko trš v plotu“, str. 58.; „Hodil je po bregu nabit ko puška“, str. 73.; „Meni si dal možko besedo, ne nji, a jo držiš ko cajna vodo“, str. 75.; „Tako malo si me pričakoval ko toče o božiču, ne?“, str. 101.; „Delci sreče in gorja so se usipali na vso okolico ko iskre ob požaru“, str. 150.; „Če ima hudič mlade, nima samo enega“, str. 168.; „Ženska, ki vzame moža in grunt, pa mora biti iz drugačnega jekla“, str. 173.; „S palico bi ga muhnil in bi ga!“ str. 185. i. dr.)

Ob tem romanu se človek včasih strese ob slikah, ki nazorno kažejo škodljivost kulturnih ali bolje lažikulturnih mamil za naše ljudstvo. Nehote se spomni prirodnih narodov, ki propadajo od žganih vod in drugih kulturnih strupov. Saj nima roman niti sledu kakšne take tedence, vendar zaplami kar samo iz njega vprašanje: Ali naj ljudstvo zaplankamo pred svetom in njegovimi pridobitvami, ker mu često prinašajo več škode nego koristi? Seveda ne, stokrat ne! Le sem s pridobitvami! Čim več jih je, tem bolje. Le nudile naj bi se ljudstvu tako, da se kljub neizogibnim žrtvam očuva kvara in si prisvoji predvsem to, kar ga osvežuje in krepi.

Carducci je večni satan, poosebljen za našo dobo v parnem stroju in železnici, je našel prav zdaj, ko ga novejši, močnejši satani začenjajo nadkriljevati ter pehati v krizo in polagoma morda v pozabo, v Bevku oblikovalca in sodnika. „Železna kača“ utrjuje pisatelju ime dobrega romanopisca. Julče Božič je na ovitku alegorično predočil satanov smeh nad razkrajajočimi prvinami, ki spremljajo železno kačo po naših tleh.

Andrej Budal.

Fran Ramovš: Dialektološka karta slovenskega jezika. Založila rektorat univerze kralja Aleksandra I. in J. Blasnika nasl., univerzitetna tiskarna v Ljubljani. 1931. Str. 72 + I karta. Cena 150 Din.

Pisateljevemu leta in leta trajajočemu marljivemu in vestnemu zbiranju, klasificiranju in razlaganju jezikovnih pojavov slovenskega jezika, zlasti pojavov žive ljudske govornice in pa založnikoma rektoratu univerze kralja Aleksandra I. in Blasnikovi tiskarni smo dolžni hvalo, da smo slednjič dobili dialektološko karto slovenskega jezika, ki so jo gotovo z veseljem pozdravili vsi slavisti, ker je pojasnila problem, ki so ga že večkrat poskusili rešiti drugi, a se jim to ni moglo posrečiti, ker so jim bili slovenski dialekti vse premalo znani.

Za dialektološko karto, ki je zamašila občutno vrzel v slavistični literaturi, je moral pisatelj izvršiti ogromno pripravljalno delo: preštudirati vse starejše slovenske tekste in zbrati potrebno gradivo iz vseh živih govorov na slovenskem ozemlju. To moramo posebej poudariti, ker nam pojasnjuje, zakaj doslej klasifikacija slovenskih narečij ni mogla uspeti, drugič pa zato, ker daje to dejstvo dialektološki karti slovenskega jezika posebno vrednost in pomembnost.

Poleg pisatelju smo dolžni hvalo tudi založnici ljubljanski univerzi, ki je omogočila, da je izšlo to delo, ki bi ga privatno podjetje iz umljivih gospodarskih razlogov težko založilo. Univerza je s tem lepo pokazala, da pravilno pojmuje namen, ki naj mu služi. Bodi mi na tem mestu dovoljeno spregovoriti tudi o tem nekaj besed! Koliko nepotrebnih besed je že bilo izgovorjenih in napisanih o upravičenosti ljubljanske univerze! Upajmo, da je tega za vedno konec. Vprav taka dela, kot je dialektološka karta slovenskega jezika, so nam lahko dokaz, da je ljubljanska univerza naša kulturna potreba. Ljubljanski univerzi kot znanstvenemu zavodu pripada poleg drugega v prvi vrsti naloga, reševati tiste probleme, ki se tičejo slovenske zemlje in njenega prebivalstva in se dajo najuspešneje obravnavati v Ljubljani. Teh vprašanj pa ni malo. Lingvist, literarni zgodovinar, zgodovinar, geograf, naravoslovec, tehnik, vsi imajo še dovolj posla. To delo ne bo koristilo le znanosti, temveč, vsaj posredno, tudi gospodarstvu.

Zgoraj sem omenil, da so skušali tudi že drugi klasificirati slovenska narečja, a jim to ni uspelo, ker narečij samih niso dovolj poznali.

Tako je Kopitar v Gramatiki, str. 457., razdelil slovenščino v dve narečji po pojavu wa ali la iz la, Miklošič v Vergleichende slawische Grammatik, I², 310, tudi v dve narečji po refleksu za ê; Oblak pa je v Archivu für slawische Philologie, 16, 163, zavrgel Miklošičevo delitev in jo zamenjal za svojo na osnovi refleksa za ѣ in ѣ v dolgih zlogih. Točnejšo klasifikacijo slovenskih dialektov ima Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, I., 60—64, ker se je ravnal po akustičnem vtisu narečij. Boudouin de Cortenay, ki je v Note glottologique, 26, razdelil slovenščino v dve dialektični skupini, je za vprašanje klasifikacije slovenskih dialektov brez pomena.

Edini, ki je pred Ramovšem pravilno pojmoval klasifikacijo slovenskih narečij, je bil Rus Izmail Sreznjevski, ki je napisal za Žurnal ministerstva narodnago prosvetščenija leta 1841. za mesec september na str. 133.—164. razpravo: О нарѣчїяхъ славянскихъ. Ker pa je premalo poznal slovenska narečja, seveda ni mogel podati pravilne in točne klasifikacije, pravilna pa je njegova misel o postanku slovenskih narečij, ki niso morda plod tujega vpliva, temveč partikularizma, ki je izviral iz slabe naseljenosti in nezadostnih prometnih žil, tako da se je jezik v posameznih pokrajinah mogel samostojno razvijati. Sreznjevski je delil slovenščino na 18 narečij, ki jih je pozneje skrčil na osem.

Na osnovi Sreznjevskega razprave je nekoliko bolje klasificiral slovenska narečja Florinski v Lekcijah po slavj. jaz. (1894), str. 505.—524.

Brez pomena za klasifikacijo slovenskih narečij je tudi poleg Ramovševe edina dialektološka karta slovenskega jezika, ki je izšla v knjigi L. Tesnière, Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène, 1925. Ta karta je zgrešena, ker je njen avtor pokrajinska imena v popolnem geografskem obsegu prenesel na narečja.

Da avtorju Dialektološke karte slovenskega jezika tu naštetih poskusi niso mogli mnogo koristiti, je jasno. Dela se je moral lotiti od začetka, proučiti vsa narečja, ugotoviti jezikovne pojave in določiti njih obseg. Šele na osnovi tega podrobnega dela se je mogel lotiti klasifikacije narečij in končno narisati karto, za katero je uporabil nad 1000 lingvističnih pojavov in njih območje.

Težave, na katere naleti slovenski dialektolog, so predvsem v veliki razcepljenosti slovenščine v narečja in pa v tem, da kakor nikjer tudi tu ni čistih narečij.

Kljub temu, da spada slovenščina, kakor sploh slovanski jeziki, med jako konservativne jezike in kljub majhni razsežnosti slovenskega ozemlja, je dialektična slika slovenščine jako pestra; tudi nejezikoslovec vé, da prav za prav vsaka vas po svoje govori.

Kar se tiče konservativnosti našega jezika, nam je treba primerjati samo razliko med današnjo slovenščino in 1000 let starimi brižinskimi spomeniki z razliko med katerimkoli zapadnim jezikom in njegovimi 1000 let starimi spomeniki. Slovenec bi svojega 1000 let starega prednika za silo razumel, Nemcu, Francozu ali Angležu pa bi govoril njegov tisočletni ded nerazumljiv jezik.

Kako je torej mogoče, da imamo kljub konservativnosti našega jezika tako pestro sliko narečij? Kakor je že Sreznjevski pravilno zaslutil in avtor Dialektološke karte v spremnem besedilu h karti obrazložil, je vzrok tej pestrosti v strukturi tal slovenskega ozemlja, v prometnih, gospodarskih, političnih razmerah v naši preteklosti.

Kaj pa naj razumemo pod izrazom dialekt? Dialektov v pregnatnem pomenu besede sploh ni. Dialekt je le pomožni izraz, ker pravih mejá sploh ni, ampak imamo le meje jezikovnih pojavov. O dialektu smo upravičeni govoriti šele tedaj, če gre za jezikovni pojav, ki ni rodil samo enega rezultata, temveč je globlje preobrazil ves govor, na primer vse dolge vokale, vse kratke vokale, skratka vlił govoru novo melodijo, tako da tudi nelingvist sliši, da ima dotična pokrajina posebno narečje. Že v vsakdanji govorici slišimo: „Govor ga razodeva, odkod je“ in podobno.

Iz dialektološke karte posnemamo, da ima slovenščina 36 dialektov. V spremnem besedilu h karti nam avtor pojasnjuje, od kdaj so ti dialekti in kako so nastali.

Od kdaj imamo pestro sliko slovenskih dialektov? Na osnovi slovenskih imen v latinskih listinah, slovenskih izposojenk v stari bavarščini, bavarskih in romanskih izposojenk v slovenščini, primerjanja slovenskih dialektov med seboj in s praslovanščino ugotavlja prof. Ramovš, da so Slovenci, ko so se v VI. stoletju naselili na današnjem ozemlju, govorili jezik, ki je bil v glavnem še praslovanščina in se je le malo razlikoval od onih narečij, ki so jih govorili Slovani po ruskih nižinah in po vzhodni Nemčiji. Ne smemo pa misliti, da je bil ta jezik enoten. Enotne praslovenščine nikdar ni bilo; v kali so bili že takrat zasnovani tisti odtenki, po katerih je nastal mozaik današnjih slovenskih narečij.

Taka je bila slovenščina tudi še v času, ko so nastali brižinski spomeniki. Po šolah so učili in morda še danes uče, da so brižinski spomeniki napisani v nekem koroškem narečju. Kot dokaz navajajo: mē, vuenfih, nosne vokale in podobno. Vse to pa so lahko imela in so tudi imela v tej dobi, v kateri se je v jeziku izražalo še praslovansko stanje, tudi druga narečja. „Sicer govore zgodovinski momenti jasno za to, da je govor, ki nam ga brižinski spomenik sporoča, živel na Koroškem, ali jezik sam nam tega prav z ničimer ne razodeva.“ (Dialektološka karta, str. 9.)

V dobi pred tisoč leti torej še ne moremo govoriti o slovenskih narečjih v današnjem smislu besede, dasi slovenščina tudi takrat ni bila enotna.

Z naselitvijo Slovencev na današnjem njihovem ozemlju se je začelo samostojno življenje slovenskega jezika. Na str. 4. Dialektološke karte navaja njen avtor nekaj potez, ki so začele ustvarjati slovensko jezikovno individualnost. Obenem pa se je začela slovenščina že takrat cepiti v narečja, ki kažejo v XV. stoletju, kakor pričajo iz te dobe ohranjeni spomeniki, že vso ono pestrost, ki nam jo predstavlja današnja dialektična slika slovenskega jezika, ki je torej stara vsaj že 600 let.

Ta slika je rezultat tisočletnega nastajanja, širjenja, križanja in pregrinjanja dialektičnih pojavov. Inovacijski valovi so izhajali iz ozkega kroga, iz družine, župe, fare. Njih obseg so določali razni momenti: struktura tal, naravne ovire prodiranja prebivalstva, obseg fevdalnih gospodstev, prometne žile. Ti momenti so določali gibanje ljudstva, ki je izraženo v današnjih dialektih. Skice med spremnim besedilom Dialektološke karte ponazorujejo nekatere teh momentov. Tako pojasnjuje skica 5., ki jo je izdelal prof. Milko Kos, prirodne ovire prodiranju prebivalstva in valovom dialektičnih novosti (gorovja, gozdovi, močvirja). Ta slika je jako poučna. Če se nad njo zamislimo, razumemo tudi marsikateri pojav, ki ne spada v jezikoslovje. Med najbolj osamljene pokrajine v preteklosti spada bohinjska kotlina, ki je na tej sliki na široko s črnim obdana. Motreč ta osamljeni položaj Bohinja, sem se spomnil slikanja bohinjske konservativnosti v Mencingerjevi „Hoji na Triglav“. Železnica in tujski promet sta seveda vse to spremenila.

Smer gibanja prebivalstva in z njim jezikovnih pojavov so v veliki meri določale stare rimske ceste (skica 6.). Tako imamo koroške izoglose v rezijanščini, ker je bila Koroška združena po rimski cesti s Tagliamentom.

Tudi obseg fevdalnih gospodstev je v precejšnji meri določal gibanje ljudstva in s tem obseg dialektičnih novosti. Tako se na primer meje škofjeloškega gospodstva jasno izražajo v današnjih dialektih.

Zanimiv primer, kako se zgodovina pokrajine in njenega ljudstva izraža v jeziku, so belokrajinski dialekti, ki so rezultat sožitja Slovencev in Srbohrvatov, produkt sožitja staroselcev, srbskih in hrvaških pribežnikov in slovenskih naseljencev novejši dobe.

„Grupacija slovenskih dialektov posredno prikazuje, kako se je vršilo prodiranje in naseljevanje Slovencev in v kakšnih odnošajih so bile posamezne slovenske pokrajine med seboj. Slovenski dialekti postanejo tako kažipot v davnino, o kateri nam zgodovinski viri malo ali prav nič ne povedo.“ (Dialektološka karta, str. 61.)

Po Ramovševi Dialektološki karti pa se slovenski dialekti takole grupirajo:
I. Koroška dialektična skupina:

- 1.) ziljski dialekt (do črte Beljak, Baško jezero, Kepa);
- 2.) rožanski dialekt s štirimi govori (vzhodno od ziljskega do črte Košuta, Obir, Kamenska gora, ob Dravi do Črnega grada, na levem bregu Drave do gričev nad Velikovcem);
- 3.) remšeniški dialekt (v trikotu Obir—Okrešelj—Peca);
- 4.) podjunski dialekt (meji na zapadu na rožanskega, na jugu na remšenskega, na severu na Dravo, na vzhodu na črto Peca—Gornja—Lom—Strojna);
- 5.) mežiški dialekt (ob Meži, ob Dravi do Vuzenice in v okolici Slovenj-gradca);

6.) remšniški dialekt (onstran Drave na prejšnji koroško-štajerski meji do vzhodne črte Vurmat—Boč—Gradišče).

II. Rezijanski dialekt s tremi govori (v dolini Rezije).

III. Beneški dialekti:

1.) terski dialekt (v selih na južnem obronku Muzceev od Gumina do izvira Nadiže);

2.) nadiški dialekt (v dolinah Nadiže, Kozice in Arbeča do razvodja med Arbečem in Idrijo);

3.) briski dialekt (do Soče na vzhodu, na severu do Ročinja, na jugu do slovensko-romanske jezikovne meje).

IV. Kraški dialekt (zapadno od briskega do prejšnje goriško-kranjske meje, proti severu do južnega vzpona Trnovske planote, na jugu pa do črte Trst—Goli vrh—Veliki hrib—Vremščica).

V. Istrski dialekti:

1.) šavrinski;

2.) brkinski (meja med tema dialektoma je črta Škocjan—Lopar—Hrib—Lačna—Zazid).

VI. Notranjski dialekt z vipavskim, postojanskim in pivškim govorom (zapadno od kraškega dialekt na vzhodu do črte Streliški vrh—Hrušica—Št. Lovrenc—Koliševka—Javorniki—Snežnik, proti severu do črte Streliški vrh—Col—Sinji vrh nad Ajdovščino, južna meja pa mu je vzpon visoke planote ob nekdanji istrski meji od Škocjana do Jelšan).

VII. Obsoški dialekt z brojanskim, kobariškim in bovškim govorom (sega proti vzhodu, severu in zapadu do prejšnjih političnih mej goriško-kranjske, goriško-koroške in avstrijsko-italijanske, na jugu pa do črte Mija—Matajur—Kolovrat—Mrzli vrh—Migavec—Škrbina).

VIII. Rovtarska dialektična skupina:

1.) tolminski dialekt z govorom okoli Avč (proti severozapadu do črte Kolovrat—Mrzli vrh—Škrbina, na severu in zapadu do grebena Julijskih Alp od Škrbine čez Črno prst, Možic, Petrovo brdo, Porezen na Kojco, proti jugu do črte Kojca—Črvov vrh—Ovčje brdo, dalje preko Idrije na Vel. Skopice);

2.) cerkljanski dialekt (v dolini Cerknice in njenih pritokov in v dolini Idrije v črti Šebrelje—Spodnja Idrija; južna meja mu je črta Ledine—Spodnja Idrija—Potok—Vojsko—potok Trebuša, vzhodna pa prejšnja goriško-kranjska meja);

3.) črnovrški dialekt (v Črnem vrhu nad Idrijo, Loméh, na Javorniku, Križni gori, v Zadlogu, Idrijskem logu in Koševniku); sem spada še govor v Godoviču, Hotedršici in v župniji Rovte;

4.) poljanski dialekt s škofjeloškim govorom (severna meja črta Ljubnik—Četena ravan—Koprivnik—Blegoš—Črni vrh, zapadna prejšnja kranjsko-goriška meja od Črnega vrha proti jugu po črti Škofje—Podjelovo brdo— Δ 1050—Praprotno brdo in pa razvodje med Idrijo in Poljanščico do Δ 851 vzhodno Idrije in na Mravljanski vrh pod Zavratacem, južnovzhodna meja črta Zavratac—Hlevni vrh—Podlipa—Vrzenec, vzhodna meja severno od tu na Pasjo ravan, Sv. Ožbald); škofjeloški govor je doma v Škofji Loki in okolici po dolini Poljanščice do Zminca, ob Sori do Praprotnega, na vzhodu do Medvod, proti Kranju do Stražišča, kjer se govori že gorenjski.

5.) horjulski dialekt z logaškim govorom (na ozemlju s kraji Vrhnika, Ligojna, Drenov grič, Lesno brdo, Horjulj, Polhov Gradec, dalje ob Šujici in Božni do črte Toško čelo—Dobrova—Brezovica).

IX. Selški dialekt (v dolini Sorice in Sore, na vzhodu do Praprotnega, odtod mu gre meja v severovzhodni smeri na Male ravni, Lavtrski vrh, Špičasti hrib, nato proti zapadu na Mali vrh, Zidano skalo, Kotlič, Visoki vrh, potem proti jugu čez Javorov vrh po Ratitovcu na Črni vrh in Možic, dalje proti jugu po jugoslovansko-italijanski državni meji do Huma in v vzhodni smeri do Črnega vrha, Blegoša, Koprivnika, Mladega vrha, nato po razvodju med Poljanščico in Soro).

X. Gorenjski dialekt (meja: Karavanke od Pungarta do Okrešlja, dalje prejšnja kranjsko-štajerska meja do Motnika, odtod čez Trojane na Reber k Sv. Gregorju in na Slivno ter Vernek ob savskem kolenu pri Litiji, potem čez Savo na Kresniški vrh, Štango, Debeli hrib, Molnik, Rudnik in čez Barje na Dobrovo; na zapadu meji na horjulski dialekt, škofjeloški govor, selški, tolminski in obsoški dialekt). Ta dialekt ima štiri govore: govor na severozapadu in v ozkem pasu ob Karavankah proti vzhodu, osrednji gorenjski govor v trikotu Ljubljana—Kamnik—Kranj, vzhodni gorenjski govor v dolini Radomlje in jugovzhodni pod Ljubljano.

XI. Dolenjski dialekt (na vzhodu do notranjskega dialekt, proti severu do gozdov pri Logatcu, zajame južni rob Ljubljanskega barja do črte Bistra—Plešivica—Kamna gorica—Črna vas, Rudnik, dalje mu gre meja po omenjeni črti čez Kresniški vrh in po hribih na desnem bregu Save čez Kum, zavzame na vzhodu savsko dolino od Zidanega mosta do Brežic, južna meja so mu Gorjanci do Črmošnjic, dalje meja kočevščine in pas od Debelega vrha čez Prezid na Snežnik). Ta dialekt ima štiri govore: zapadnega ob ozkem pasu ob zapadni meji, osrednjega do črte Mehovo—Novo mesto—Golobinjek—Lisec—Medvedjek—Zaplaz, vzhodnega na vzhodu te črte in posavskega v savski dolini.

XII. Medijski dialekt (v dolini Medije in ob Savi od Litije do Zidanega mosta).

XIII. Belokrajinski dialekti:

- 1.) šokarski dialekt (v župniji Semič);
- 2.) osrednji belokrajinski dialekt s poljskim govorom (v pasu Črnomelj—Dragatuš—Stari trg in v pasu Griblje—Podzemelj—Metlika);
- 3.) južni belokrajinski dialekt (ob Kolpi na črti Vinica—Preloka—Adlešiči);
- 4.) kostelski dialekt (ob Kolpi od Broda do Zdihovega).

XIV. Južno-vzhodni štajerski ali sotelski dialekt (na zapadu do Gorjancev, od tu mu je meja črta Velika dolina—Málence—Brežice—Sv. Lenart—Zdole—Orlica, tu se zavije proti vzhodu čez Presko in Svete gore na Kunšperk ob Sotli, ki mu je vzhodna meja). K temu dialektu pripada še govor v pasu med Bistrico in Sotlo severno od Sv. gora do črte Pilštanj—Sedlarjevo.

XV. Savinjski dialekt (meja mu je na jugozapadu črta Mrzlica—Čemšeniška planina—Menina planina—Črnivec—Ojstrica—Okrešelj, na severu jugoslovansko-avstrijska meja do Olševe, dalje črta Raduha—Boskovec—Lokovica—Gora Oljka—Št. Andraž—Ložnica—Ponikva—Grize—Mrzlica).

XVI. Osrednji štajerski dialekt (zapadno od savinjskega, severna meja so mu gorski hrbti pri Vitanju, Konjiška gora, Boč, Maceljsko pogorje; proti

vzhodu sega do razvodja med Sotlo in Savinjo, proti jugu pa do Bohorja in Mrzlice).

XVII. Pohorski dialekt (po južnem obronku Pohorja do črte Št. Ilj—Vitanje—Konjiška gora, proti vzhodu do Ptujске gore, v dravski dolini od Maribora do Brezna).

XVIII. Kozjaški dialekt (po severno-vzhodnih pohorskih krajih, sega proti zapadu do črte Vurmat—Veliki Boč—Gradišče, proti severu do slovensko-nemške jezikovne meje, proti vzhodu do gričev zapadno od železnice Špilje—Maribor).

XIX. Severno-vzhodni štajerski dialekti:

1.) goričanski dialekt (po zapadnem delu Slovenskih goric do črte Marija Snežna—Sv. Ana na Krembergi—Sv. Trojica—Vurberg ob Dravi);

2.) prleški dialekt (vzhodno od goričanskega med Muro in Dravo do kaj-kavščine) s pesniškim, ščavniškim in haloškim govorom;

3.) prekmurski dialekt (onstran Mure) s severnim govorom ob Rabi in gore-nji Lendavi, osrednjim v pasu Cankova—Murska Sobota in na vzhodu odtod in južnim ob Muri pod Mursko Soboto.

Ta pestra slika slovenskih narečij je nastala na ta način, da so se osnovni tipi: 1.) panonski, 2.) štajerski, 3.) koroški, 4.) gorenjski, 5.) dolenski, 6.) rovtarski, 7.) primorski zdiferencirali ali pa da je pregrinjanje valov sosednjih narečij rodilo nove tipe. Tu moramo še pripomniti, da je hrvaška kajkavščina bila deležna inovacij, značilnih za slovenščino, da je torej po svoji osnovi in po svojem začetnem razvoju slovenski govor.

Dialektološka karta nam je pokazala, da je pestrost slovenskih narečij in pa povezanost med njimi plod razvoja, ki so ga določili zgodovinski, geografski, politični, prometni in gospodarski momenti in da je individualnost slovenščine že nad 1000 let stara.

Ljudje, ki sploh ne vedo, kaj je jezik in kakšno je njegovo življenje, so pri nas ponovno skušali usmerjati razvoj knjižnega jezika po nekih protinaravnih načelih; misleč, da delajo v prid slovanstva, jugoslovanstva in podobno, so mešali jezik tudi v politiko in delali s tem svoji lastni stvari škodo. Kakor mora biti vsakemu pametnemu in poštenemu Slovencu pripadnost k močni jugoslovanski državi politični aksiom, tako mora vsak jugoslovanski politik videti in vedeti, da slovenščina ne sme in ne more biti politicum. Vsi jezikoslovci, ki so poznali ustroj slovanskih jezikov in so se bavili še posebej s slovenščino, so učili, da je slovenščina poseben slovanski jezik. Vatroslav Oblak je na primer zahteval, naj se napiše slovenska slovnica po načelih: 1.) hočemo slovnico domačega slovenskega jezika in ne mixtum compositum, 2.) cerkvena slovenščina nas nič ne briga, 3.) prav tako ne hrvaščina (prim. Dr. M. Murko: Dr. Vatroslav Oblak, Ant. Knezova knjižnica, VI. zv., str. 275.).

V kakšnem odnosu pa naj bo knjižna slovenščina k slovenskim narečjem? Naš prvi pisatelj Primož Trubar je pisal v knjigi svoje narečje. Tako je postala dolensščina XVI. stoletja osnova knjižnemu jeziku. Na koncu XVI. in v početku XVII. stoletja pa je že bila razlika med knjižnim jezikom in narodnim govorom. Ker se je narodni govor dalje razvijal in je knjižni jezik ostajal konservativno pri prvih oblikah, na drugi strani pa uvajal tudi oblike iz nedolenskih govorov, stremel za tem, da postane čim bolj občeslovenski, se je

razlika med knjižnim jezikom in dolenjščino XVI. stoletja čim dalje bolj večala. Ker se knjižni jezik razvija po svojih zakonih in je pisava iz umljivih in tehtnih razlogov konservativna, je jasno, da drugače tudi biti ne more.

Zgodovina knjižne slovenščine pa nam kaže, da smo vendar nekoliko preveč gledali v preteklost in segali včasih še preko XVI. stoletja nazaj. Da smo bolje poznali slovensko historično dialektologijo in se bolje zavedali, v kakšnih odnosih naj bo knjižni jezik do živih govorov, bi bilo marsikaj drugače. Zdi se, da bi bilo danes potrebno v nekaterih točkah, kjer tičimo le že preveč v preteklosti, revidirati našo pisavo in pravorečje, s čimer bi prišel knjižni jezik v ožji stik z živimi govori.

Delo slovenskega dialektologa utegne tako mnogo koristiti knjižni slovenščini. Prof. Ramovš je prvi, ki se je sistematično lotil slovenske dialektologije. Z Dialektološko karto je razbistril meglene pojme, ki smo jih imeli o slovenskih dialektih. Ker so vprašanja slovenščine naša narodna zadeva, mislim, da je prav, da tudi Ljubljanski Zvon nekoliko obširneje referira o tej važni publikaciji.

Iv. Tominec.

Franz Werfel: *Mladostna krivda*. Roman. 1932. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Leposlovna knjižnica 7. Avtoriziran prevod iz nemščine. Opremil arch. Jože Mesar. 202 str.

„Mladostna krivda“ je izpoved človeka in izpoved rodu, ki teži za očiščenjem greha, ki se je zdavnaj nekoč zgodil nad sočlovekom. Mladostna krivda, ki se človeku v starih letih spet znova spovrača, je osnovno gibalno celotne zgodbe. Ta Werfelov roman spada v vrsto romanov, ki hočejo pokazati obraz dobe, obraz rodu, obraz resničnega človeka, kakor se je oblikoval v iskanju lepote, resnice. Zdi se, da je nujno, da današnji rod izpriča vse težke boli; današnji čas zahteva in kliče po očiščenju zla, glas za novega človeka gre skozi vse današnje ubijajoče dejanje in nehanje. Pri nas priča o tem vrsta avtobiografskih romanov: Jarčev „Novo mesto“, Magajnov „Gornje mesto“, Kreftov „Človek mrtvaških lobanj“. Bolestno iskanje novega človeka iz gnilih današnjih razmer v nov, boljši svet, dobiva svojo podobo v vseh borcih za svetlo, jasno obliko novega doma, v katerem bo prebival. A, žal, je to samo iskanje, slutnje se porajajo iz teme, nobena odkrita, jasna beseda ne pade, ne pokaže poti — kam? A če pade, pade v blato. Proslava obletnice mature ali zgodba mladostne krivde kaže vse zlagano življenje malomeščanstva, ki v tem romanu *vesti* odмира, se še krčevito opriema poslednje bilke, laži, da slednjič nenadno umre od kapí (Sebastijan). Seveda roman ne rešuje družbenega vprašanja, tu gre predvsem za idejo krivde, za katero nima pisatelj nobene rešitve, temveč samo zmedeno, izumetničeno sliko vzrokov in posledic. Pisatelj ne odkriva nič novega, ne rešuje človekove krivde, niti je ne poskuša zvrniti na drugega in ne išče vzrokov za krivdo v življenjskih razmerah, ampak nam nakaže zgolj v obrisih vso tisto usodno pot, ki jo preživlja človek, bitje po božji podobi. Prav za prav je nekaj čudnega, kako se vsako zlo spet maščuje samo na sebi, vsaka hudobija sproti poravna, a na koncu ostane *vest*, ki živi svoje življenje dalje.

Ideja krivde: čeprav si sodnik, sodbi ne uideš — se stalno spovrača. Vest z vso kruto brezobzirnostjo zahteva svoje. V svoji zmoti začne Sebastijan pisati v dnevnik, dolgo, dolgo izpoved svojega mladostnega greha, a na koncu

se mu v obraz zareži preprosta matematična formula: prevarane življenjske sile stoje nasproti poapnenju žil in konec — smrt. Vsebinsko sloni vsa zgodba na tej ideji: krivde ne poravnaj, zato je ne preostane nič drugega, kakor da proti velikim prednostim koga drugega postaviš eno samo rešilno sredstvo — ljubezen. Roman je osnovan na zmoti glavnega junaka, ki mu vest pokaže lastno krivdo v podobi osumljenca umora. S tem je dejanje dobilo svojo psihološko motivacijo, kajti vidi se, da gre pisatelju predvsem za idejo vesti, ki terja svoje očiščenje. Vse drugo služi samo za boljšo označbo posameznih oseb in za silnejši poudarek osnovne misli: pred vestjo ne ubežiš. Moti preveč duhovno gledanje, kar učinkuje nekam prisiljeno, k čemur pripomore tudi pisateljev stil, ki se mnogokrat izgublja v nesmiselnih in neokretnih prispodobah. Borba za etično čistega človeka je vsekakor preveč v zraku, ker nima podlage v resničnem, vsakdanjem življenju.

Tehnično je roman izreden primer pisateljeve kompozicijske spretnosti. Velika umetnina delo ni, vendar je zanimivo zavoljo ideje in močne pisateljeve spretnosti, s katero je Werfel zakril marsikatero grobost. Pisatelju je treba priznati umetniško moč podajanja, ki čitatelja zavoljo zanimivosti snovi priklene nase, da do kraja sledi vsem številnim preokretom in igram usode. S tega vidika je roman zanimiv in pomemben, a tistemu, ki se s pisateljevim enostranskim gledanjem na človeka ne strinja, vzbuja vtisk narejenosti in nepristnosti, kar je bolj ali manj lastnost ekspresionizma, čigar eden najmočnejših zastopnikov je Werfel.

Naj navedem nekaj značilnosti pisateljevega sloga: „Zajetna, v barbarske razvaline razrezana pečenka je ležala v shlageni omaki.“ Ali: „... glas je zvelnel tako prekajeno in opustošeno, kakor je bilo običajno proti peti jutranji uri vzdusje v Gran Canonu“ (nočno zabavišče), „... v njem so začeli plati preveč nakrmljeni sokovi“ (135), ali: „Veliki, rdeči obraz se mu je vse bolj bližal, izpreminjal se v otožni mesec, postajal neznan, žareč planet, ki je samotno visel v prostoru.“ Pisatelj skuša z močno patetiko vzbuditi efekt, kar se mu često neljubo ponesreči.

Prevod kazi precej tiskovnih in prevajalčevih pogoškov. Napake so, kakor: „noter do jutra“ (102), „Življenje je prišlo na red“ namesto: na vrsto (an der Reihe) (95). Motijo besede kakor „neprikočno“, „zastrmelost“, „neprišečnost“, „dobro idoča trgovina“ itd. Omembe vredno je tudi, da je izpuščeno ime prevajalca.

Uvod podaja medlo in previdno sliko o pisatelju.

Naloga leposlovne knjižnice bi pač tudi bila, da skrbi za jezikovno in stilistično čiste in jasne prevode.

Stanko Janež.

GRADIVO

Simon Jenko in Petar Preradović. V biografijah Simona Jenka se imenoma navajata samo dve družini, v katerih je bil naš pesnik, živeč na Dunaju od jeseni 1856. do jeseni 1863., domači učitelj: Herzfeldova in Reinleinova. Živ-

ljenjepisci so prezrli v Hribar-Tavčarjevem „Slovanu“, II., 1885, str. 255. in 256., objavljeni članek „K petindvajsetletnici Davorina Jenka skladbe „Naprej zastava Slave!““. V njem so iz srbskega „Javora“, 1875, št. 24., prevedeni tedanjega novo-

sadskega gimnazijskega profesorja Aleksandra Sandića spomini na dobo, ko je bil izdajatelj in urednik lista „Ost und West“ in član „Slovenskega pevskega društva“ na Dunaju. V njih poroča o živahnem gibanju med slovansko mladino in nastanku budniškega „Napreja“ (podobno kakor Stritar v „Zvonu“, 1870, str. 385. do 387., oziroma v „Zbranih spisih“, VI., str. 268.). Govoreč o obeh Jenkih, pravi o Simonu, da „je bil učitelj Dušanu in Milici, sinu in hčeri pesnika Petra Preradovića“, ki je bil od leta 1855. vdovec. Bilo je to „okoli leta 1860.“ — Kaki so bili stiki med ubožnim slovenskim vseučilišč-

nikom in hrvatskim generalštabnim (pod)polkovnikom, se dá samo ugibati. (Milivoj Šrepić, Izabrane pjesme Petra Preradovića, 1890, XXXI: „Znam i za to, da u samom Beču pored sve svoje oskudice nije oklievao dati, što je mogao, kad je koji mladi našinci u njega pomoć zamolio.“) Vpliva na njuno pesništvo po vsej priliki niso imeli. Kvečjemu bi to Jenkovo učiteljevanje utegnilo biti v vzročnem ali posledičnem razmerju z njegovim sotrudištvom pri Vukotinovičevem „Leptiru“, izdanem v Zagrebu leta 1859., v katerem je priobčil enajst pesmi. *Alojzij Turk.*

ZAPISKI

Češki ruralizem. Ni še polnih sto let, kar se je v češki književnosti prvič pojavilo stremljenje po dojemanju in proučevanju resničnega kmečkega življenja. Kmet, ki je stopil v literaturo, je bil nekoliko obdan z meglo romantizma, izoblikovan po književnih vzorcih, stiliziran po okusu tedanjega časa, toda živ in zemeljski, ne pa shematična lutka kakor v starejši književnosti. Vas ni bila sama idila, marveč prizorišče človeškega življenja in življenjskega boja. Prvo tako kmetstvo je zaživelo v prozi I. K. Tyla in v pesmih Čelakovskega. V minulem stoletju je češka književnost osvetlila kmeta in vaško življenje z vidika vseh struj in teorij, ki so zavladale v literaturi, in je imela nekoliko mogočnih kmečkih epikov od Božene Němcove do Josefa Holéčka, pisca monumentalnega romana „Naši“.

Z industrijskim razvojem čeških dežel se je znatna plast potomcev nekdanjih tlačanov proletarizirala, v povečanih mestih se je razmahnilo narodno zavedno meščanstvo, del kmetov so nove produkcijske razmere in racionalnejše delovne metode obogatile in spremenile v malomeščane. Narodovo življenje je dobilo novo obe-

ležje: Industrijski in agrarni interesi se stavijo v jarko nasprotje. Državna osamosvojitve je dala temu stanju še reliefnejšo podobo in je razlike med obema taboroma očitno povečala. V času, ko je nova proletarska književnost zavzela glavno linijo v književnosti, je pričel ideološko in umetniško-tvorno rasti nov pokret, ki ga označujejo z imenom ruralizem. O tej književni struji je izšel v Pragi („Svobodné učení selské“) zbornik studij „Básníci selství“, ki ga je uredil Josef Knap.

V uvodni studiji skuša urednik zbornika orisati dosednji rezultat povojnega ruralizma in njegov odnos do starejše kmečke književnosti. Skupni pojem ruralizma ne zajema pesnikov, pripovednikov in dramatikov, ki so se samo mimogrede zaustavili ob kmetu in vaškem življenju in ki sicer nimajo s tem svetom nikakega prevladujočega in trajnejšega stika. Ruralisti imajo „določeno, svojstveno barvo“; oni so se oglasili k besedi po vojni in so svojo tvorbo pretežno posvetili odnosom do vasi in grude. Vrnitve k zemlji jih je naučila vojna, v nji so se navzeli intimnejše ljubezni do grude kot „ohranjevalke življenja in trdne osi v časih, ki so polni pretresov, negotovosti in tesnobe“. Že leta

1919. je Šalda napovedal to novo razpoloženost nasproti vasi in zemlji: „Gruda nam ni več samo materija, gruda je postala današnjemu človeštvu hrepenenje, ljubezen, sen, hvaležnost, verstvo... Zemlja — to je danes izraz za delo in ljubezen nešteti pokolenj in rodov pred nami; spremenjena v prst in razore je dana nam, dedičem, samo zato, da bi jo v nečem pomnoženo izročili svojim potomcem. Tako občutena in pojmovana ljubezen do grude je sporočilo mrtvih živim in nerojenim, je Usoda in delež, ki veže vse človeštvo v eno samo verigo in daje človeštvu нравno enoto.“ Čuvstvenemu nastroju so se pozneje pridružili določnejši idejni pogledi in socialni nazori, ki jih je mlada ruralistična književnost sprejela vase pod vplivom velikega socialnega vala in predelala v idejno prežete podobe iz kmečkega življenja.

Z ruralizmom je kmečka Češka protestirala zoper enostransko prevladovanje delavskega in meščanskega razreda v književnosti. „Pritisk je rodil odpor, mladi pisatelji vaškega rodu so vedno zavestneje zajemali snov iz kmečkega okolja in izražali svoje najintimnejše odnose do grude. Lirični glasovi so opevali poezijo zemlje, domačije, vrnitve. Povest in roman sta opisovala bodisi obličje današnje vasi, ali pa sta se dala inspirirati po tem, kar je v življenju zemlje, gorā in ravnin, vasi in poljan ter v medsebojnih odnosih vaških ljudi in v njihovem razmerju do grude, dela, ljubezni, življenja, sveta in Boga večnega, nepodvrženega vročnicam in prevratom. To je umetnost globlje notranje izkušnosti, polnejša in harmoničnejša, predmetnejša in stvarnejša umetnost, kakor sta jo mogla dati tendenčna razredna književnost in poetizem (ki se je sicer vsekdar izogibal miselni vsebini)...“

Ni nezanimivo, da mnogi izmed ruralistov, kakor nam jih predstavlja navedeni zbornik, potekajo iz bajtarskega rodu. Medtem ko se sinovi iz veleposestniškega sloja pridružujejo meščanski civilizaciji, ki je najprikladnejša oblika njihovih social-

nih teženj, zadnji smoter njihovega razvoja, si skuša maloposestniška plast ustvariti svojo posebno literaturo. Nje smoter ni civilizacija mest in tehnike, marveč spojitev sodobnega življenjskega občutja s prastaro poljedelsko ljubeznijo do grude, do svobodne prirode, do vsega preprostega in jasnega, kar od civilizacije utrujen človek tolikanj pogreša v velikih mestih. Ni pa to nova oblika rousseaujevske navdihnjenega romantizma, marveč z novimi socialnimi težnjami prežeto gibanje, značilen kulturotvorni pojav današnjega agrarnega dela Čehoslovaške.

V zborniku so objavljene kratke studije o štirinajstih pisateljih in ob koncu še pregled kmetstva v povojni slovaški književnosti. B. Borko.

Duhovnost v nevarnosti. Julien Benda, pisec pred leti mnogo obravnavane knjige „*Le Trahison des Clercs*“, nadaljuje bojevitvo obračunavanje z intelektualci, ki so izdali svoje pravo poslanstvo v človeški družbi in se čedalje bolj ukvarjajo s politiko. V „*Les Nouvelles Littéraires*“ je objavil o tem vprašanju več zajemljivih člankov. Sedanja svetovna gospodarska kriza neizprosno pustoši tudi na področju duhovne kulture. Razumništvo, ki mu je že narava stvari določila varstvo duhovnih vrednot, ne more ostati ravnodušno. Toda katero pot naj si izvoli: ali naj se vrže v politiko in skuša s svojim neposrednim vplivom rešiti duhovne interese človeštva, ali pa naj prepusti politiko njeni usodi in rešuje duha s svojim stvarjanjem, torej z delom, ki je naravi razumništva najbližje?!

Na razpotju med neposredno in posredno akcijo ugotavlja Julien Benda različne vzroke usodne razdvojenosti in nemoči današnjega razumnika. Če bo svetovna kriza res ubila intelektualnost, kakor se boje nekateri, tedaj bo to v veliki meri krivda razumništva, ki se docela izčrpava v politiki in čedalje bolj zanemarja spekulativno življenje. V „*Les Nouvelles*

Littéraires" (17. decembra 1932) je Benda priobčil članek „*L'esprit en danger*"; v njem zavrača nekatere najsplošnejše pomisleke in ugovore.

Kako hočete, da se posvečamo duhovnemu življenju, ko je danes vse razrvano in nimamo gotovosti niti glede jutrišnjega dne? Na ta ugovor je Benda odgovoril z Renanom, da je že od začetka sveta vse problematično in če bi veliki duhovi, ki smo jim dolžni hvalo za to, kar smo danes, mislili tako kakor današnji omahljivci, tedaj bi človeštvo še vedno tičalo v jamski dobi svoje zgodovine. Današnji intelektualci ma nedvomno več gotovosti, kakor je je imel Montaigne, ki se je lahko jutro za jutrom vpraševal, ali ne bo njegove hiše še pred večerom oropala ali zažgala kaka hugenotska odnosno katoliška tolpa; vzlic temu je ustvarjal delo visoke duhovne vrednosti. — Toda mi se zares moramo baviti s politično krizo, saj utegne le-ta odbojno vplivati na naš obstoj ali neobstoj! — ugovarjajo drugi. Benda pravi: Teh odbojnih vplivov ne morete preprečiti. Lahko da mi bo nekega dne padla na glavo opeka s hiše na vogalu moje ulice, vendar zaradi te možnosti ne bom mislil samo nanjo, marveč bom še dalje čital in razmišljal. — S tem v zvezi navaja Benda Renanove pomenljive besede: „Kaj mi mar, če je jutrišnji dan gotov ali negotov? Kaj mi mar, ali bo bodočnost naša ali ne? Je-li zaradi tega resnica manj lepa in Bog manj velik? Tudi če bi se svet rušil, bi bilo treba filozofirati.“

Nasproti ugovorom, da je današnji razumnik v hudih gmotnih skrbih in v trdem boju za vsakdanji kruh in da se zaradi tega ne more vdajati duhovnemu življenju, navaja Benda vrsto primerov, kakšne velike stvaritve so nastale sredi najhujših gmotnih neprilik. Ko je César Franck komponiral *Psyché in Rédemption*, je moral dati klavirske ure ob zelo nizkih cenah, da se je preživil. Wagner, Balzac, Baudelaire, Verlaine, Debussy in še drugi so prepričevalni primeri genijeve borbe z

življenjskimi neprilikami. Pisce se zdi potrebno, da zavrne doslej razširjeno legendo o kraljih in mecenih nekdanje Evrope, ki so baje lajšali umetnikom skrbi za vsakdanji kruh. Nekdanja Evropa ni preprečila, da bi bila Schiller in Beethoven skoraj umrli od gladi. Rousseau se je moral ukvarjati z raznimi rokodelstvi, Descartes je objavil svoj *Discours*, ker je bil v denarni zadregi. Vprašanje je, ali sodobne države niso kajkrat velikodušnejše od nekdanjih najbolj mecenatskih držav.

Nadaljnji vzrok nedoraslosti današnje vodilne plasti razumnštva za velike sodobne naloge vidi Benda v tem, da je preveč razumnikov oženjenih. Sloveči misleci preteklosti so bili po pretežnem številu samci, zato so imeli kaj skromne življenjske potrebe in zahteve. Bendi se zdi, da je večina sodobnih filozofov zaradi tega tako naklonjena pragmatizmu, ker so *dans la vie*, oženjeni, družinski očetje, namesto da bi živeli po meniško kakor Berkeley ali Kant. Velika šola duhovnosti, rimska Cerkev, ni zaman odredila, da njeni duhovniki ne smejo imeti rodbine. Tudi današnji razumniški naraščaj je, kakor sodi Benda, po svojih zahtevah mnogo previsok in hoče živeti kar le mogoče gosposki. „Gotovo je, da je v vsem današnjem intelektualnem svetu asketizem popolnoma izgubil svojo vrednost“, sklepa Benda in vidi v težnji po vsečnosti in udobju nevarnost za vso duhovno kulturo.

Naposled Benda navaja nove razloge za svojo, že v knjigi „*Le Trahison des Clercs*“ izraženo mišljenje, da se človek, ki je zasidran v duhovni plati svoje narave, ne more trajno vdajati politiki, zakaj „strast za duhovne reči je oblastna“ in zahteva celega človeka. Barrès je dejal neki svoji častilki: „Gospa, če bi bil jaz tako velik pesnik, kakor pravite, da sem, tedaj ne bi predsedoval Domoljubni ligi.“ Zanimanja, ki so ga kazali za politiko Aristotel, Spinoza ali Kant, nikakor ne kaže primerjati današnji neposredni zainteresiranosti razumnika na političnih bojih.

Benda močno dvomi, da bi bili misleci in pisatelji „rešitelji sveta“, pa najsi že obnavljajo svet starih vrednot ali pripravljajo revolucijo. Razumniki niso več apostoli svojih idej, zato tudi niso pravi intelektualci — ta pojav pa pomeni samomor intelektualnosti!

Enostranskemu stališču Juliana Bende glede intelektualcev v politiki bi prisodili vsaj pogojno upravičenost: Ali ni najvišja in najdragocenejša politika intelektualcev v tem, da pomnožujejo svet duhovnih vrednot in preko njega soustvarjajo boljše pogoje za izpremenljivo igro političnega življenja?!

B. Borko.

Elizabetha Barrett - Browning, angleška pesnica, se je rodila leta 1806. kot hči zelo premožnih staršev. Že v devetem letu je čitala „Ilijado“ v prevodu, z desetim je začela že pesnikovati in je napisala med drugim tudi epos „Bitka pri Maratonu“. Ko je šela jedva trinajst let, je poznala dovršeno grščino in latinščino. Že po naravi je bila šibkega in nežnega telesa. Pri nekem padcu s konja si je poškodovala hrbtenico in posledice te nezgode so ji ostale za vse življenje. Leta in leta je bila prisiljena živeti popolnoma osamljena, ločena skoro od vsega sveta, samo v družbi svoje matere in svojega brata, ki je pozneje utonil pri neki regati. Leta 1845. se je seznanila s pesnikom Robertom Browningom, ki je užival tedaj velik sloves na Angleškem in so ga primerjali nekateri celo s Shakespearejem. Bil je mnogo mlajši od Elizabete, lep mladenci, visoke postave in očarljivega pogleda. Že pri prvem srečanju ji je razkril svojo ljubezen. Ali dasiravno ga je tudi ona ljubila, saj ga je že dolgo občudovala v njegovih spisih in je objavila v listu „Atheneum“ tudi oceno njegove poezije, je šele po dolgi notranji borbi pristala na njegovo ponudbo, da združi svoje življenje z njegovim. Bala se je vezati svojo telesno siromaščino z usodo tega zdravega, mladega in slovečega moža, kateremu bi

mogla biti samo v napotje. Tudi njen oče je nasprotoval tej zvezi. Končno je vendar zmagała ljubezen. Jeseni leta 1846. sta se skrivaj poročila in pobegnili v Italijo, kjer sta prebivala večinoma v Florenci. Čez tri leta ju je osrečilo rojstvo sinčka Roberta in ko sta v tistem času stala nekega dne ob oknu svojega stanovanja, je vtaknila Elizabeta svojemu možu v žep zavoj listov, rekoč: „Čitaj in če Ti ne ugaja, sežgi!“ Bili so to „Portugiški soneti“. Med ljubkovalnimi imeni njenega moža ji je bilo najljubše: „Mala Portugizinja“. Tako jo je krstil zavoljo njenih vihrajočih, temnih kodrov in njenih plamenečih, črnih oči. Zato je svoji zbirki sonetov, v katere je izlila najskrivnejša čuvstvovanja svoje nežne, deviške duše v času, ko se je borila proti svoji ljubezni, dala naslov „Portugiški soneti“. Kakor da bi s to krinko hotela zakriti intimnost svoje izpovedi. Ta poskus, prikazati te sonete kot prevode iz portugalsčine, pa se ji ni posrečilo. Ali v Angliji so skoro doznali, da so ti biseri ženske poezije njena tvorba. Veljali so za najlepše sonete, kar jih je bilo napisanih po Shakespearejevih.

Elizabetha Browning je umrla leta 1861. v Florenci, kjer je bila tudi pokopana. Na njenem nagrobniku so bile vklesane samo začetne črke: E. B. B. ob. 1861. Po smrti Roberta Browninga, čigar zemski ostanki so bili shranjeni v Westminsteru, so tudi njen prah prenesli v to svetišče in ga položili poleg njenega moža.

„Portugiški soneti“, ta sublimacija najskrivnejših in najrahljajših utripov ženske duše, so prevedeni že v mnoge jezike. Naravnost nemogoča stvar pa je, ohraniti tudi prevodu rime. Tako jih je sicer preložil na nemški jezik Rainer Maria Rilke, ali v kvar izvirne, zgoščene vsebine, od katere je ostala komaj še senca. Da bi povedal tudi v našem jeziku vse to, kar je v ritmu in zvoku svojega jezika povedala Elizabeta Browning, sem rajši opustil rime, kakor so brez rim tudi nekateri drugi prevodi.

A. Gr.